

VII глава

ШУМАДИЈА ПОНОВО ПОСТАЈЕ ЗОНА РАТНИХ ОПЕРАЦИЈА

ОПЕРАЦИЈЕ ЧИШЋЕЊА ГЕНЕРАЛА БЕМЕА

Велика немачка офанзива с циљем умирења западне Србије и Шумадије је отпочела 28. септембра нападом 342. немачке дивизије на слободну територију у Мачви. Ова дивизија је прешла Саву на четири места (код Шапца, Чевртније, Засавице и Мачванске Митровице). Неколико дана раније командант немачке 342. дивизије генерал-мајор доктор Валтер Хингхофер правник из Беча, упутио је у Шабац један комбиновани одред као претходницу, који је од првог момента почео да дејствује огњем и мачем, најављујући тако почетак крваве жетве коју је припремио Франц Бене по директиви Хитлера. Одред 342. дивизије је само у једном дану ухапсио 4000 људи из Шапца и околине — сваког на кога су наишле патроле. Преко 50 људи који су покушали да избегну хапшење убијено је без опомене. Двадесет деветог септембра цела 342. дивизије налазила се на десној обали Саве. Поддржана авијацијом и артиљеријом кренула је у напад кроз села Мачве, палећи домове и убијајући становништво.

По Бемеовом плану, 342. дивизија је отпочела операцију са задатком да „очисти“ Мачву и исправи фронт. Дејства осталих дивизија требало је да отпочну касније. Заправо, по његовом наређењу, све дивизије 65. корпуса, пошто су добиле попуну, како у људству тако и техници, покушале су да разбију блокаду својих гарнизона. Међутим, ти покушаји су се завршили неуспехом. Велики гарнизони у Тополи, Крагујевцу, Краљеву, Ваљеву и Лазаревцу, били су блокирани. Седамсто четрнаеста дивизија је покушала 24. септембра да се пробије од Тополе до Рудника, али је заустављена на Прокопу; 717. дивизија покушала је више пута да разбије блокаду Крагујевца и Краљева, али није успела; 704. дивизија била је прикована за гарнизоне у Ваљеву и Лазаревцу. И 125. пук није имао успеха. Скоро свакодневно је водио борбу са јаким партизанским снагама у долини Колубаре. Беме је био убеђен да пре пристизања 113. дивизије неће бити могуће извести планирану операцију и постићи жељени успех. Његова одлука је била да у првој етапи операције има тежиште у Мачви и на прузи Београд—Плана, да одбаци партизанске снаге што даље на југ, да нанесе партизанима што веће губитке и да их исцрпљује, а затим, по пристизању 113. дивизије, да изврши продор у средиште слободне територије и да је ликвидира. За то време је намеравао да

ојача и организацијски учврсти јединице домаћих квислинга. Крајем септембра Беме је упутио инструкције свим командантима дивизије. У инструкцији коју је добио командант 417. дивизије стајало је, између осталог, да се довођењем нових снага и ојачањем постојећих дивизија ситуација у Србији квалитативно изменила у корист Немаца, те да треба очекивати да ће предстојећа операција чишћења деловати као „гвоздена метла којом ће бити очишћени комунисти и успостављен ред и мир."

На простору између Велике Мораве и Дрине предстојало је укидање статуса окупације, престанак функционисања органа власти владе генерала Недића и проглашење овог простора „зоном ратних операција" у којој ће све власти бити у рукама војних команданата који учествују у операцији а немачки војници имаће пуну слободу акције. Генералу Шталу је додељен основни правац, Топола — Рудник — Горњи Милановац а правци Јагодина—Крагујевац—Горњи Милановац и Јагодина-Крушевац, Краљево—Чачак додељен је 717. дивизији. У следећој етапи, на та два правца предвиђало се ангажовање 113. дивизије. На правцу Београд—Лазаревац—Белановица—Рудник предвиђено је ангажовање јединица 704. дивизије и 125. пука, ради садејства. Под команду команданта 714. дивизије генерала Штала стављен је „Шумадијски добровољачки корпус" којим је командовао пуковник Коста Мушицки и мешовита „Колубарска група одреда" састављена од недићеваца, љотићеваца и Пећанчевих четника. Групом је командовао мајор Милан Калабић.

Штал се највише обрадовао моторизованом одреду. Одмах је осетио да му је моторизација омогућила бољу контролу комуникација и маневар снагама на фронту, који се протезао од Лазареваца до Крагујевца. Шумадија је у то време постала фронт који се протезао од Лазареваца, преко Тополе, Чумића, Драче и Кнића до Краљева. Била је то североисточна граница Ужичке Републике. Југозападно од те линије на целој територији Србије није било ниједног окупаторског војника. То је била слободна територија коју је контролисала устаничка војска и на којој је била успостављена народна власт. Механизован одред којим је ојачана 714. дивизија, стациониран је у Тополи. У његовом саставу налазило се седам лаких тенкова, десетак оклопних аутомобила, неколико извиђачких аутомобила и већи број мотоцикала на којима су били монтирани митраљези најновије производње са највећом брзином гађања. Слично су били комплетирани одреди којима су ојачане остале дивизије 65. корпуса. Долазак моторизованог одреда у саставу Шталове дивизије деловао је освежавајуће. Хука тенкова, клопарање његових гусеница и штоповање шараца, иа Опленцу су повратили борбени дух војницима 714. дивизије. Они су недељама спавали обучени са оружјем, и то дању, а ноћи су проводили у патролама и предстражама. Тенкови су им подигли морал. Поново је са Опленца одјекнула песма која се није чула месецима. Осећајући расположење војника, и Шталу се, свакако, вратило самопоуздање. Код њега се поново јавио офанзивни дух.

У штаб I шумадијског одреда све чешће су стизали извештаји о тешкоћама борбе са оклопном техником. Њено присуство на комуникацијама из дана у дан постајало је веће.

Командант одреда је на изглед мирно примао таква обавештења.
— Нека, боље ће бити за нас, то ћемо ми све запленили — рекао је члановима штаба.

Али, Благојевић није олако схватио новонасталу ситуацију. Сећао се какве невоље је имао у борби са тенковима фалангиста у Шпанији. Команданту 3. батаљона, Милораду Лабудовићу Лабуду, наредио је да поново раскопа пут на Прокопу, где су били погодни услови, и тако спречи напредовање моторизације далџе од Винче. Затим је у 1. и 3. батаљону одржао семинар коме су присуствовале команде чета и батаљона. Том приликом дата је инструкција старешинама како се треба борити против тенкова. Поткрешвујући своје излагање примерима из шпанског рата, командант је изложио добре и лоше стране тенкова и начине борбе против њих. Препоручивао је да тенкове треба чекати у заседи и из непосредне близине бацати бомбе под гусенице, а ако је могуће, и на куполу.

Оклопна техника није била позната ни борцима ни руководиоцима Првог шумадијског одреда, па чак ни онима који су служили војску и учествовали у априлском рату. Пушкомитраљезац Ђорђе Благојевић Јеловац казивао је друговима како је на Морави, у априлском рату, сручио цео шаржер из свог митраљеза на један немачки тенк који се није ни зауставио. Испричао је и случај како су три немачка тенка натерала у бекство цео батаљон пешадије. Благојевић се сећао сличних ситуација са бојишта у Шпанији и настојао је да људе ослободи страха од непознате борбене технике коју поседује непријатељ. Причао је борцима о лошим странама тенка и оклопног транспортера, о томе како је могућност осматрања из њих ограничена, да је маневар ватром такође ограничен, да не могу да отварају ватру на малим одстојањима, да је у тим возилима загушљиво, те се за време марша крећу са откривеним куполама, да се лако могу запалити, да им је дејство ограничено због тога што морају да се попуњавају и муницијом, а посада да се одмара. „Тенк треба познавати да бисте га напали тамо где је најслабији“ — говорио је Благојевић борцима и старешинама, „а најважније од свега је изненађење.“ Објашњавао је како се изненадним нападом може лако убацити у тенк бомба или експлозив кроз отвор куполе, како се бацањем ћебета или шињела на предњи део онемогућава вожња тенка и нишањење, због чега је принуђен да стане, а може и да слети с пута. Препоручивао је да се на тенкове бацају разни запаљиви предмети. Овај кратки семинар и убедљиво Благојевићево излагање имало је велики психолошки ефекат. Борци су у слободно време цричали о тенковима и сами правили комбинације како најлакше да их уништавају. Командант првог батаљона Дугалић издвојио је групу бораца које је посебно обучавао да нападају тенкове, првенствено да умеју вешто да користе ручне бомбе.

У првој половини октобра у селима Јасенице осећала се све јача инвазија емисара Драже Михаиловића. Користећи већ постојећи споразум између Врховног штаба Народноослободилачких партизанских одреда и Врховне команде четничких одреда о слободном опредељивању војних обвезника да ступе у четничке или партизанске једи-

нице, четници су почели „пасивну мобилизацију”. Залазили су по селима и делили људима објаве.

Поред четничких емисара, који су се појављивали повремено у селима северно од Рудника, у Пласковцу је Радиша Томић наредник-питомац Војне академије почео да обилази сељаке. Имао је четничку објаву са печатом четничке врховне команде у којој је стајало да му је поверен „специјални задатак”.

Ово четничко вршљање по Јасеници политички се негативно одражавало на народ. Они који су располагали четничким објавама сматрали су да су власт коју треба слушати. Они су величали четнички покрет, причали о мудрости четничких вођа, краља и избегличке владе. Њихова главна парола била је: „Не истрчавати се.” Исмејавали су партизанае који су тих кишних дана непрекидно водили борбе, гинули, нередовно се хранили и спавали по трлима и иггалама. Партизанским мајкама и женама говорили су да су њихови синови и мужеви „усијане главе” и да им је болје да се упишу у њихову војску. Овакво држање „резервне четничке војске” изазвало је револт код партизана. У Винчи су два партизана истикла двојицу четника.

Штаб Првог шумадијског одреда упутио је команданту рудничких четника захтев да у року од два дана позове своје људство у јединице, а ако то не уради, штаб одреда ће нареити мобилизацију тога људства за своје јединице. Лабуду је наређено да своје чете распореди како би у току једног дана могао да мобилише све људство у Винчи, Брезовцу и Трешњевици, док је Дугалићу наређено да на територији Страгара, Маслошева, Влакче и Трнавe одузме четничке дозволе и део мобилисаног људства упути Лабуду. Четници нису прихватили захтев штаба одреда, те су 1. и 3. батаљон за један дан ликвидирали четничку резервну војску. Четничке објаве су одузете, а Лабуд је добио нове борце али без оружја. Ово мобилисано људство према директиви штаба одреда било је распоређено тако што је при сваком воду формиран још један вод од ненаоружаног људства. Штаб одреда је предвиђао извођење акција ширих размера у којима би се наоружало и ово мобилисано људство. У току извођења мобилизације јавио се велики број добровољада, махом омладинаца. Само из Винче, на пример, јавило се око педесет добровољаца који су ступили у Дугалићев и Лабудов батаљон. Једна Лабудова патрола разоружала је академца Томића из Пласковца. Он је протестовао, позивао се на уговор између четника и партизана, али патрола је остала неумољива. Услов је био: поћи у одред или предати оружје.

После ове акције коју су извеле јединице Првог шумадијског одреда, војвода руднички уложио је писмени гтротест преко Вељка Томића, партизанског команданта места у Руднику. Командант Таковског батаљона Бранко Ракић из Милановца такође је замерио штабу 1. шумадијског одреда и саветовао да не крши споразум. Штаб 1. шумадијског одреда одговорио је четницима и Ракићу: „Код нас је фронт, а фронт захтева чврсту и чисту позадину.”

Једног октобарског поподнева, између Маслошева и Блазнаве код извора Димина вода срео се четнички поручник Звонимир Вуч-

ховић који је предводио одред од око 150 људи, са Дугалићем који је водио свој батаљон. На ливади поред извора прикупиле су се обе колоне. Поручник се хладно поздравио са Дугалићем.

— Са каквим правом ви мобилишете краљевску војску, хтео бих да знам, уважени, не знам ишта сте по чину? — обрати се Дугалићу поручник.

— Поручниче, ја сам командант партизанског батаљона, без другог чина. Сада ми ратујемо, а чинове ћемо добити касније — одговорио је Дугалић смешећи се. Што се тиче мобилизације, ми ратујемо и људи су нам потребни.

— Ја знам када ћу ратовати, ви се у то немојте да мешате — одвратио је Вучковић повишеним тоном.

Дугалић је наставио истим тоном:

— Поручниче, сада ми је пало на памет једно место из књиге једног руског писца. Ви сигурно ту књигу нисте читали, пошто се она сматра комунистичком литературом, у њој су описани људи у револуцији. И док масе руских сељака и радника бију битку у редовима Црвене армије, нека два козака седе у подруму и оштре сабље. Они своје сабље непрекидно оштре, гладе са свих страна и стално причају како се треба борити. Они остају у подруму оштрећи сабље и после, пошто је Црвена армија прошла кроз њихова села, прогнала Пољаке и одвела коње ових оштрача сабљи. Тако су ови јунаци провели револуцију оштрећи сабље и сгремајући се да ратују. Да ли бисте можда, ви могли да извучете неку поуку из ове приче?

Вучковић се дигао и, без поздрава, упутио свом одреду, па наставио покрет ...

БОРБЕ НА ПРИЛАЗУ ГОРЊЕМ МИЛАНОВЦУ

Последњих дана септембра јединице Чачанског партизанског одреда опселе су Горњи Милановац у коме је била гарнизонирана 6. чета 920. Ландшицен батаљона, чија се команда налазила у Крагујевцу. Чета је имала 200 људи, претежно старијих од 40 година. Били су наоружани пушкама и само једним аутоматским оружјем. У опсади је учествовао вод 7. чете 1. шумадијског одреда и једна четничка јединица.¹⁴⁵ Увиђајући безизлазност сопственог положаја, командир немачке чете је прихватио услове које су му понудили партизани и предао се. Четвртог октобра предале су се и страже 1. и 18. немачког техничког батаљона — 40 војника и четири подофицира — које су обезбеђивале складишта у непосредној близини Горњег Милановца. Тог истог дана командант 749. пука упутио је из Крагујевца свој 3. батаљон у Горњи Милановац ради пружања помоћи јединицама које су чувале складиште. У селу Невадама батаљон је био изненада нападнут — четири војника су погинула, а осморица су рањена. Бата-

¹⁴⁵ У извештају штаба 1. шумадијског одреда од 14. октобра 1941. године (*Зборник докумената, ВИИ ЈНА Т. I* стр. 217) Главном штабу НОПО за Србију, говори се о учешћу Седме чете у ослобођењу Горњег Милановца.

љон је стигао у Милановац са великим закашњењем — када су страже већ биле заробљене. После неколико часова баталон је био принуђен да се повуче у Крагујевац.

У складу са општим планом генерала Бемеа о операцији „чишћења“, 749. пук добио је задатак да поново изврши продор у Горњи Милановац и ослободи заробљене немачке војнике. За извршење предстојећег задатка 749. пук је ојачан мешовитом механизованом четом и са две батерије — хаубице. Командант пука је образовао од свог 3. баталона, механизоване чете и придодане артшверије, мешовиту борбену групу. Командант 3. батаљона био је лично заинтересован да се поново огледа са партизанима и да им се освети због неуспеха од 4. октобра.

Немци су рано ујутро 14. октобра кренули комуникацијом према Барама. Штаб Крагујевачког одреда није очекивао дејство јачих немачких снага на овом правцу, па је своје главне снаге оријентисао на комуникације које од Крагујевца воде према Кралеву, Јагодини и Лапову. Тако је ова немачка група стигла до Бара без борбе. Тек између Бара и Враћевшнице, на линији Баранска Глава (триг 427) — Љуљачка глава (триг 506) две чете из 2. крагујевачког и једна из Таковског баталона Чачанског одреда успеле су да организују одбрану и зауставе Немце. Командант немачке борбене групе развио је своје снаге и предузео организован напад. Упркос бројној и техничкој надмоћности Немаца, партизани су пружали жилав отпор. До мрака Немци су напредовали свега неколико километара и заузели косу јужно од Враћевшнице. Даље нагредоваље су обуставили. Преноћили су на достигнутој линији.

Продор Немаца до Бара изазвао је велико узнемирење у Горњем Милановцу. Партизански командант Бранко Ракић имао је на располагању слабе снаге које је већ био ангажовао, а равногорски командант места капетан Миленко Релић имао је под непосредном командом свега тридесетак четника. Ракић је хитно затражио помоћ од штаба Чачанског одреда, али је обавестио и Милана Благојевића о ситуацији и замолио за помоћ. Четнички командант Релић тражио је помоћ од команданта Рудничке групе одреда. Немци су наставили напад 15. октобра око осам часова. Њихов командант је вероватно био убеђен да су партизани исцрпили своје могућности отпора те да ће он за неколико часова стићи у Милановац. Међутим, у току ноћи на овај правац стигли су цео Таковски батаљон и један четнички одред. Таковци су довели са аеродрома у Прељини неколико авио-бомби и помоћу њих организовали минирање комуникације. У намери да што пре заврши акцију, немачки командант је своје главне снаге усмерио комуникацијом. Његов водич, Љотићевац, познавалац месних прилика, саветовао му је да не наступа уским клином, већ да заузима доминантне висове лево и десно од комуникације, али се он на то није обзирао. Успео је да продре у Доњу Врбаву. На једној усеци пута Таковци су изазвали експлозију авио-бомби и зарушили пут. Два тенка су склизнула с пута низ косу, а један је, оштећен, остао на путу. Оштећено је и неколико оклопних аутомобила. Ово је изненадило и немачког команданта. Покушао је да исправи грешку и овлада околним висовима. Али, сада је за то било касно. Трпео је губитке, а време

је одмицало. Убрзо је пала ноћ. Немци су поново били принуђени да заноће, али сада у далеко тежим околностима. Свуда околу су били партизани.

Милан Благојевић је наредио команданту 1. батал>она Дугалићу, који се налазио у Страгарима, да са батаљоном крене у Враћевшницу и да ступи у везу са командантом у Горњем Милановцу, Бранком Ракићем.

Дугалић је стигао до манастира Враћевшнице 15. октобра ноћу. Борба је већ била престала. Од Врбаве је допирао понеки митрал>ески рафал, а сигналне ракете су парале небо. Дугалић је тек пред поноћ успео да пронађе Бранка Ракића који га је упознао са ситуацијом. Било је очигледно да ће Немци и сутрадан продужити напад, јер се у супротном не би задржали на положајима у току ноћи и излагали непотребном ризику. Њихов командант је, по свему судећи, био тврдоглав и упоран. Није му ишло добро, а настављао је да дејствује по свом првобитном плану, не тражећи помоћ. Дугалић је предлагао Ракићу да нападне Немце у току ноћи. Ракић се консултовао са својим командирима. Консултоване су и четничке старешине. Четници су категорички одбили ноћни напад, а Ракић се колебао и на крају и сам одустао од напада уз објашњење да су јединице заморене, а и не нарочито вичне ноћним дејствима. Дугалић је на своју руку извршио препад са једном четом ојачаном пушкомитрал>езима, правцем Венчева коса — Равна њива. Препад је унео велики немир у немачке редове. Њихов командант је по јачини ватре оценио да са тог правца долази напад главних снага па је почео регруписавање својих снага. Немци су на овом делу фронта пуцали из митраљеца све до зоре и осветљавали простор. Међутим, Дугалић је брзо повукао своју чету. У међувремену је добио наређење да са батаљоном хитно дође на Рудник, пошто су Немци извршили изненадан продор од Тополе према Руднику.

Немци су средили своју оштећену технику и ујутро 16. октобра наставили напад. Снажном артиљеријском и минобачачком ватром тукли су висове око комуникације. Таковци су пружали жилав отпор на Рапај-брду и Главици изнад Невада, али су Немци око подне, захвал>ујући снажној подршци артиљерије, успели да се пробију комуникацијом и уђу у Милановац. Међутим тамо нису нашли оно што су тражили. Заробљеници су били евакуисани, четници су одвели њих седамдесет на Равну гору, а остале су партизани упутили према Ужицу. Командант 3. батаљона 749. пука морао се вратити празних руку. Поново је запалио Милановац и покупио 200 грађана које је кретао испред својих војника, како би се заштитио од напада партизана. Али и то му није помогло. У Невадама су Таковци поново напали Немце и изненадили их тако да су они, заморени тродневним борбама, брзо почели да одступају у гравцу Крагујевца. Пут је био на више места разрушен. Немци су га на брзину поправљали журећи да што пре извуку технику. Неколико возила им се преврнуло и остало крај пута. На излазу из Невада и два тенка марке „хочкис“ склизнула су са пута. Немци су покушали да их извуку, али су их партизани тако жестоко напали да су били принуђени да одступе остављајући оба тенка потпуно исправна. Од ова два тенка формиран је први тенковски вод у

Народноослободилачкој војсци који је убрзо узео учешћа у нападу на Краљево. Немачка борбена група вратила се из овог похода са девет мртвих војника, 26 тешко рањених и два изгубљена тенка. Њен командант је био упућен на одговорност због лошег руковођења. То је био крај његове војничке каријере.¹⁴⁶

ГЕНЕРАЛ ШТАЛ И ПОРУЧНИК ПШАНСКЕ РЕПУБЛИКАНСКЕ АРМИЈЕ

Командант немачке 714. дивизије генерал Фридрих Штал извукао је из ранијих неуспеха на Прокопу одређене поуке. Применио је давно познато војничко правило да непријатеља треба добро познавати и да се непријатељ не сме потцењивати. Тешкоће на које је наишао 3. батаљон 749. пука пред Горњим Милановцем потврђивале су већ стечено сазнање да су партизански команданти вешти и да спретно примешују ратно лукавство. Штал је желео да им доскочи.

Беме је упутио Шталу неколико специјално обучених обавештајца. Они су се добро разумели у свој посао. Двојица обавештајаца, један капетан и један поручник, пресвучени у сељачка одела, са торбама соли,¹⁴⁷ кренули су 15. октобра у Винчу.

Они су прошли кроз Божурњу, Пласковац и стигли у Винчу. Ишли су од куће до куће и распитивали се о партизанима. Обавештајци су преноћили у Брезовцу и ту сазнали да је 3. батаљон 15. октобра напустио рејон Винче и отишао према Трешњевици. Немци су намерно планирали један испад из Аранђеловца у Бању. Хтели су да провере преко којих канала партизанм добијају обавештења. Постепено су сужавали круг људи који су били упознати са појединим наређењима.

Лабуд је 16. октобра ујутро добио обавештење о покрету Немаца и одмах је са једном четом кренуо према Венчацу. Остале чете су стигле на Венчац у време када су Немци били стигли у Бању. То је у ствари била једна батерија 220. дивизијона (око 80 људи), распоређена у пет камиона. Немци су претпостављали да их партизани могу напасти и солидно су се обезбедили. Артиљерија је била распоређена између Рисоваче и Бање ради обезбеђења комуникације.

Командант 3. батаљона размишљао је како да изврши напад. Немци су пљачкали винарску задругу у Бањи, товарили су бурад са вином у камионе. То је био најповољнији моменат за напад. Брз и из-

¹⁴⁶ У извештају команданта 1. батаљона 724. пука, мајора Кенига, од 31. октобра 1941, истовремено и команданта места у Крагујевцу (*Зборник докумената*, дом I, док. бр. 244) наводе се губици 3. батаљона 749. пука. Кениг извештава претпостављену команду да је због тога стрељао одговарајући број мушкарца. У извештају капетана Бишопсхаузена (*Зборник*, том I, док. бр. 226) каже се да је било 27 рањених, од којих је један умро. По овом критеријуму (100 за убијеног и 50 за рањеног) извршена је одмазда у Крагујевцу. У овом извештају се наводе губици партизана у борбама око Горњег Милановца — 87 мртвих, што је нетачно. Капетан из крагујевачке крајскомандантуре Бишопсхаузен оптужио је команданта 749. пука и мајора Кенига да су стрељали невинне.

¹⁴⁷ У селима Шумадије владала је велика nestaшица соли. Са разних страна стизали су шверцери, које су партизани повремено контролисали, али их нису прогнали, па су ову околност користили и немачки обавештајци.

ненадан напад био је гаранција за успех. Четама је наређено да окруже задружне зграде. Седма чета добила је задатак да се спусти источним падинама Венчаца и са истока нападне Немце. Девета чета имала је да напада са запада од правца Дукића кућа, а 8. је упућена у бањанско гробље са задатком да дочека Немце на комуникацији када крену према Аранђеловцу. Командант је сматрао да ће Немци избегавати борбу и да ће се, чим отпочне напад 7. и 9. чете, брзо повући. Док су се чете приближавале својим линијама одређеним за развој, Немци су завршили утовар вина и пошли назад у Аранђеловац, те је само 8. чета ступила у борбу са једним немачким митраљеским одељењем, које је обезбеђивало комуникације. Блиска и изненадна митраљеска ватра зауставила је чету. И док је чета водила борбу са овим митраљеским одељењем, Немци су у камионима прошли без борбе. Деветој чети остало је само да упуту неколико митраљеских рафала, а 7. није ни метка опалила.

*

Сукоб у Бан>и ставио је до знања Бемеовим контраобавештајцима да партизани имају добру обавештајну службу. Сада је требало изводити све акције у највећој тајности — уз консуловање и обавештајаца и контраобавештајаца. Када је Штал 16. октобра био обавештен да је цео 3. батал>он кренуо за Венчац, он је планирао да у зору 17. октобра предузме поновни поход у правцу Рудника. Наредио је да му се из Младеновца и Паланке упуту неколико камиона. Ангажујући целу дивизијску транспортну чету, он је успео да комплетира око 40 камиона и да у њих укрца два батал>она са минобацачима и пуковском артиљеријом. Колона је форемирана на Опленду у строгој тајности и пропуштена на пут за Рудник кроз јужну капију, па у Тополи нико није ни слутио о овом немачком походу. За Штала је ово био велики ризик. Пошто су две чете из једног батаљона 721. пука неколико дана раније морале бити пребачене у Паланку да би замениле 660. артиљеријски дивизион који је био упућен за подршку 741. пуку, у Тополи је сада остала само једна слаба чета развучена по целом Опленцу и Тополи.

Али, Штал је ресх>ирао. Рачунао је да партизани неће ово сазнати, па ни предузети неку акцију. Колона камиона кренула је према Прокопу. Немци су брзо поправили порушени пут и продужили према Шаторњи. Људи у Винчи су чули хуку мотора. Низ Шаторњу Немци су сишли са угашеним моторима и изненада се појавили у варошици. Ово је за последња два месеца био први случај појаве Немаца у Шаторњи. Они су из П>гаторње кренули у две колоне. Главне снаге продужиле су према Руднику, а помоћне према Страгарима. Све је ово било предвиђено Шталовим планом. Команданту 749. пука у Крагујевцу било је наређено да и он упуту једну своју чету у Страгаре. Немци су несметано наставили марш према Руднику. Заравнавали су рупе на путу и полако, у скоковима, напредовали.

Командант Првог шумадијског одреда био је обавеи>ген о покрету Немаца тек када су они стигли у Јарменовце. У близини није имао ни једну јединицу. Требало је брзо одлучивати. Одржан је кратак

састанак штаба. Командант је изнео своју процену ситуације. Сматрао је да Немци предузимају општи напад на слободну територију и да је покрет ових немачких снага усклађен са дејствима на правцу Крагујевац — Милановац. Предложио је да се Трећи батаљон без једне чете одмах упутује према Руднику, а да се Вељку Томићу, команданту места на Руднику, пошаље наређење да са својим лудством и четницима упорно брани Рудник, Команданту Првог батаљона, упућено је наређење да одмах крене према Страгарима.

Куир из штаба 1. шумадијског одреда пре Немаца је стигао у Рудник. Вест о прибожавању Немаца изазвала је пометњу код Томића и код четничког команданта. Никако нису могли да се сложе где да поседну положај и да ли да пружају отпор. Четник је предлагао да се варошица напусти. Плашио се репресалија. Томић је инсистирао на пружању отпора, јер му је то било наређено. На крају су се сложили и посели положаје на северним прилазима варошици.

Командант 3. баталјона упутује 8. чету у Винчу, а са 7. и 9. убрзаним маршом кренуо је преко Трешњевице и Војковца ка Руднику. Немци су стигли пред Рудник око 14 часова. Велика рушења на путу, нарочито између Јарменоваца и Рудника, много су им успорила покрет, па су се просечно кретали око три километра на час. Иако слаб и неорганизован, отпор Томићеве чете присилио је Немце да се развију за борбу и предузму организован напад на Рудник уз ангажовање артиљерије и минобацача. Борба је трајала прилично дуго. Немцима је пошло за руком да се цробију у варошицу тек око 16 часова. Већ се и ноћ приближавала, а Штапово наређење је гласило да се јединице врате у Тополу пре пада мрака. Тако су Немци остали у варошици врло кратко (око пола часа), а затим су се повукли према Шаторњи.

Лабуд је до Рудника маршевао четири часа и стигао је када су га Немци напустили, тако да је његов напор био узалудан. У Шаторњи су се поново ујединиле обе немачке колоне. Јединице 714. дивизије напустиле су и Страгаре, али је тамо остала чета из 749. пука 717. дивизије.

Када су Немци кренули из Шаторње према Тополи, већ је почео да пада мрак. Командир 8. чете Бора Белошевац био је на време обавештен. Он је чету поставио у заседу више Винче, али није имао података о јачини Немаца. Услед недостатка времена, а и због тога што се већ био спустио мрак, осматрање је било слабо и командир није организовао извиђање непријатеља. Тек кад су Немци ушли у заседу, он је видео да их је много. Учинио му се да је његова чета преслаба да их нападне. Није се усудио да изда наређење за отварање ватре и Немци су прошли кроз заседу.

Благојевић је сматрао великим пропустом командира чете и он је организовао заседу на бољем месту и напао немачку колону. Белошевац је позван на одговорност и то у Штаб одреда. Благојевић га је укорио и запретио смењивањем са дужности.

Штаб одреда је сутрадан констатовао да његова процена у вези са Штаповом „офанзивом“ није била тачна. Цропуштена је добра прилика да се уништи више Немаца.

Пошто су се Немци гарнизовали у Страгарима, штаб одреда је одлучио да што пре нападне Страгаре и не дозволи непријатељу да

се ту утврди. Чекало се да стигне Први батаљон па да се крене у напад са два батаљона. Први батаљон је стигао у Блазnavу 17. октобра тек после подне. Трећи батаљон већ је био тамо. Благојевић је такође пошао у Блазnavу да лично руководи акцијом. Желео је да Немце казни за несметано шетање до Рудника два дана раније. Али, ово је била нова замка генерала Штала и његових саветника. Немачкој јединици која се налазила у Страгарима било је наређено да будно мотри на кретање партизана, а када осети да се они приближују, да брзо напусти варошицу и одстуга за Крагујевац. Тако се и догодило. Док је Благојевић планирао напад и развијао јединице, Немци су почели да се извлаче. Кад је пао мрак, Благојевић је са командантима батаљона посматрао како се колона камиона са упаљеним фаровима пење уз Влачку у дравцу Крагујевца. Благојевић је беснео, прво на обавештајце из Тополе који су потпуно затајили, а највише на себе и своје брзоплете одлуке. Постало му је јасно да се Штал служио методама оперативног маскирања које је он изгубио из вида.

ОПСАДА ЛАЗАРЕВЦА

Доласком 125. немачког пука у Колубару борбена дејства око Лазаревца су поетала интензивнија. Команданту гарнизона у Лазаревцу већ је било досадило ограничено кретање, па је тражио начин како да се ослободи партизанске блокаде. Са друге стране, штаб 2. батаљона је комбиновао на разне начине како да испровоцира Немце да изврше испад из града јачим снагама којима је требало нанети теже губитке и тако их присилити да напусте гарнизон. Али, партизанска обавештајна служба у Лазаревцу слабо је функционисала, па је тешко било правовремено открити намере Немаца. Догодило се да они изађу из града с јачим снагама, али на правцима на којима није било партизанских јединица и у време које није омогућавало прегруписавање. Тако су се Немци враћали у касарну некажњени.

Размишљајући на који начин да измени ситуацију, штаб 2. батаљона одлучио је да распореди јединице у непосредној близини Лазаревца и да тако изолира главнину овог немачког батаљона од опсада које су се налазиле код рудника угља и у Вреоцима, да одвоји Немце од села, да им отежа снабдевање, да их тако исцрпљује, а затим, у погодном моменту и нападне. Трeбало је Немцима наметнути такав режим живота какав су имали када им је гарнизон био далеко слабији. Са по једном четом затворене су комуникације које везују Лазаревац са Аранђеловцем, Вреоцима и Лајковцем. Чете 2. батаљона су поставиле заседе на ивицама села Дрен, Шопићи и Петка која су удалена од Лазаревца само 3—4 км. Главнине чета биле су удаљене два до три километра од места заседа. Али, Немци се нису налазили само у Лазаревцу. Било их је и у Лајковцу.

Други батаљон у то време био је бројно најјачи у одреду, имао је око 350 бораца и добро је био наоружан. У неколико мањих сукоба који су се одиграли око Лазаревца, Немци су били тучени и сваког пута враћани у град. После тога они су дрестили да врше испаде. Немци се нису усуђивали да ангажују јаче снаге у једном правцу.

Плашили су се да то нартизани не искористе и изврше продор са других лраваца у Лазаревац. Тих дана штаб батал>она мобилисао је људство у неколико села с намером да повећањем бројног стања људства изврши јак психолошки притисак на Немце у Лазаревцу и тако их присили да напусте гарнизон. Зато је све мобилисано људство распоређено око Лазаревца. Првих дана после мобилизације темељно су раскопане комуникације на правцима Лазаревац — Аранђеловац и Лазаревац — Лајковац. Али, штабу батаљона је највећа брига билг како да наоружа оволико људство. Постојала је само једна могућност — разоружати немачкл гарнизон у Лазаревцу. О овом се озбилно размишљало. али није се знало право стање непријатеља. Према подацима неких обавештајаца из Лазаоевца, јачина немачког гарнизона кретала се од три до четири стотине људи. Штаб је сматрао да су Немци још слабији, пошто нису изводили никакве акције.

Командант немачког гарнизона усмеравао је главну пажњу на правац Лазаревац — Лајковац, с намером да успостави неометано комуницирање између ова два гарнизона. Четвртог октобра, он је упутио патролу од седам војника на бициклима да изврши извиђање правца Лазаревац — Лајковац и утврди распоред и јачину партизанских снага. У селу Петки 4. чета 2. батаљона изненада је нападала бициклисте. Вођа патроле, подофицир, који је покушао да пружи отпор, убијен је. тројица су се одмах предала, а остали св побегли. На путу св остале четири пушке и седам бицикала.

Сутрадан, 5. октобра, командант немачког гарнизона упутио је према Вреоцима извидницу од 15 Пећанчевих четника из Колубарског одреда са њиховим командантом на челу. Истовремено је за четницима послао своју тајну извидницу са радио-станицом. која је имала задатак да прати коштање четника и реаговање партизана, и да га о томе обавештава. Две партизанске чете биле су спремне да одмах крену у акцију. Шеста чета 2. батаљона организовала је четницима заседу код моста на речици Пештану. Четници су се предали са војводом начелу, не опаливши ни метка. Ова епизода је сигурно покварила план немачког команданта. Он није могао да зна како ће се понашати остали четници који су остали у гарнизону.

Командир 6. чете је разоружао четнике (плен је износио 15 пушака и девет пиштоља) и пустио их. Задржао је само војводу, али и он је у току ноћи успео да побегне. Вратио се у Лазаревац и обавестно команданта немачког батаљона о распореду и јачини партизана. У зору, 6. октобра, око 200 немачких војника стигло је у Шопиће с намером да окруже и униште 6. чету 2. батаљона, која је заноћила у кућама на северној ивици села. Тако су се два вода ове чете нашла у окружењу. Једина олакшавајућа околност им је била што су нешто раније обавештени па су успели да напусте таване штала на којима су спавали и последну један дубоки ров који је југословенска војска била припремила за одбрану Лазаревца од напада тенкова. Развила се жестока борба. Немци су бројно били три пута јачи, а располагали св и знатно већим бројем аутоматског оружја. Једина предност партизана био је ров који им је пружао солидан заклон. Немачки официри св гонили своје војнике да што пре униште окружене партизанае. Јуришали су безобзирно и трпели велике губитке.

Партизани су били принуђени да гађају брзом палбом па им је гретила опасност да ускоро остану без муниције. Командир је одлучио да изврши пробој из обруча. Шансе нису биле велике. Морало се рачунати са великим губицима. Али, и то је било боље од сигурне смрти.

Помоћ је дошла са стране одакле јој се нико није надао. Драгиша Миливојевић, војвода раљски, који је крстарио Колубаром, избегавајући сусрете с Немцима, изненада се одлучио да помогне партизанима. Са својих 60 четника ударио је на Немце с леђа. Његов одред је имао тешки митраљез „шварцлозе“. Драгиша је лично руковао тим митралезом. Засуо је Немце дугим рафалом. Ватра четника била је врло ефикасна. Немачки стрељачки строј је проређен и Немци су били принуђени да се боре на два фронта. Заправо, сада су се њихове снаге нашле под унакрсном ватром. Шеста чета је искористила ову околност, извршила јуриш и пробила обруч. Губици партизана у овом жестоком сукобу били су три мртва и два тешко рањена (један је касније подлегао повредама). Један борац је заробљен. Четници су прошли без губитака. Немци су имали тешке губитке — око 50 мртвих и рањених.¹⁴⁸

Тог истог дана командант гарнизона у Лазаревцу упутио је у поподневним часовима одред од 70 војника на бициклима у правцу Барошевца ради насилног извиђања и хватања везе са гарнизонам у Лајковцу. Пета чета 2. батаљона напала је из заседе ову колону изненадном ватром и првим рафалима убила 12 немачких војника. Али, официр који је командовао овом колоном енергично је дејствовао и успео да организује отпор. Убрзо је у помоћ Немцима дошла једна група Пећанчевих четника који је предводио некакав војвода Лазаревић и с леђа напала 5. чету, која је морала да се повуче. Пета чета је изгубила том приликом бораца Милисаву Петронијевића, а рањен је Владета Лазаревић оба из Даросаве.

Читавих десет дана око Лазаревца владало је затишје, уз повремене митраљеске рафале са обе стране. Немци нису предузимали испаде. Осмог октобра Космајски одред је напао у Венчанима III. одред Недићеве Српске државне страже којим је командовао жанармеријски потпуковник Велимир Јовановић. Одред је имао око 300 људи. Космајци су изненадили недићевце и нанели им тешке губитке, убили су четрдесет — међу којима и команданта одреда потпуковника Јовановића са још два официра, већи број недићеваца је рањен. Космајци су изгубити осам бораца а тројица су рањени. У нападу на недићевце у Венчанима учествовала су и два вода из 4. и 5. чете 2. батаљона. Десетог октобра 2. батаљон је садејствовао Космајском одреду у напад на недићевце у Арнајеву, а неколико дана касније и у нападу на

¹⁴⁸ Подаци о обостраним губицима и улози Раљског четничког одреда према извештају штаба Првог шумадијског одреда од 14. октобра 1941. Главном штабу НОПО Србије, с потписом команданта Милана Благојевића (*Архив ВИИ*, рег. број 8—8, кутија 1641). Драгиша Миливојевић сељак из Сибнице био је један од ретких четничких вођа који се није сукобљавао с партизанима. Кратко време је био под командом Пећанца, прозreo је његове намере и напустио га, па се придружио Чаруги, али је и њега напустио. Самостално је лутао по срезу колубарском и космајском. У новембру 1941. године Немци су га заробили и стрељали.

одред Николе Никчевића у Јунковцу. Никчевићеви четници су ве­што маневрисали избегавајући борбу, а 16. октобра повукли су се у Вреоце.

Осамнаестог октобра штаб батаљона је одлучио да изврши напад на Лазаревац. Командант је сматрао да директно треба ићи на Ла­заревац и уништити немачке снаге, а затим напасти и друге мање по­саде око Лазаревца. Овај евој план командант је предложио штабу одреда. Главне снаге батаљона требало је груписати јужно од варо­ши, на брду Човки на коме су се херојски борили српски војници 1914. године одупирући се навали аустријских освајача. На Човки је тре­бало прикупити и већину мобилисаног људства. Остале снаге бата­љона, заједно са мобилисаним, распоређене су у селима Петки, Шопи­ћу и на Дугом брду недалеко од Петке.

Већ сутрадан извршено је извиђање са командирима чета и од­ређени су правци напада. У поподневним часовима батаљон се при­купљао на полазном положају. План за напад саопштен је целокуп­ном људству. Требало је борце, нарочито нове, припремити за акцију. Комесар батаљона је одржао говор и објаснио циљ напада.

У штабу батаљона није се много водило рачуна о томе да Немци могу да дознају план напада и предузму противмере. О томе нико није ни мислио. Али је зато мислио командант немачког батаљона. Специјално одређени осматрачи који су имали задатак да извиђају околину, запазили су у партизанском логору интензивно кретање. Известили су команданта батаљона. Командант је одредио неколико извиђача да двогледима осматрају брда око вароши, а такође је упу­тио и патроле да изведе околину. Коначно је установљено да се на Човки групишу јаке партизанске снаге. Оцењено је да се гтрпрема напад. Према инфор.мацијама које је добио последњих дана, немачки командант је закључио да су се партизанске снаге нагло повећале и да имају близу три хиљаде људи, али да је већина без оружја.

Немци су напад очекивали ноћу и бојали су се да неће одолети. Због тога се немачки командант одлучио да предухитри партизане. Два топа и батаљонске минобацаче поставио је на јужној ивици ва­роши. Такође је наредио командирима чета да прикупе јединице на јужној периферији, а да на осталим деловима оставе само слабија обезбеђења. План Немаца био је да се у малим колонама приближе партизанским положајима, а затим енергично пређу у напад. Непосредном нападу требало је да претходи кратки артиљеријско-мино­бацачки ватрени удар.

Пред сам мрак Немци су почели да остварују свој план. Нико из 2. батаљона није приметио њихове припреме. Артиљеријска ватра по Човки изненадила је борце и старешине 2. батаљона. Нико се није снашао. Ни штаб батаљона, ни командири чета. Сви су били припрем­љени да нападају, а сада се требало бранити. За одбрану ниоу били спремни. Настала је општа пометња која се убрзо претворила у бе­жање. Ненаоружано људство је предњачило у томе. Тек на југозапад­ној падини брда командири чета су успели да прикупе пушкомитра­љесце и пруже организован отпор. Немци су се убрзо повукли у Ла­заревац. Њихов задатак био је извршен.

Целу ноћ штаб батаљона морао је да проведе на сређивању батаљона. Мобилисано л>удство било се разбежало на све стране. Многи су се вратили својим кућама. Нико више није ни покушавао да их тражи.

После овог догађаја одустало се од напада на Лазаревац, али град је и даље држан у блокади.

Само, више ни Немци нису мировали. Већ сутрадан су кренули с целим батаљоном према Лајковцу. Хтели су да поправе комуникацију и обезбеде пристизање дивизијског транспорта који су очекивали. Други батаљон је дочекао Немце на свега неколико километара од вароши. Развила се оштра борба. Немачки напад био је подржан снажном минобацачком ватром. Други батал>он је чврсто остао на својим положајима. Претрпевши знатне губитке, немачки батаљон је био принуђен да одступи.

После два дана Немци су поново кренули на ове положаје, али су се овом приликом послужили средствима која су једино били способни фашисти: испред свог стрељачког строја потерали су жене, децу и старце да би им служили као штит. Немоћни грађани, ших неколико стотина, кретали су се с обе стране раскопаног пута. Партизани су посматрали ову шарену масу народа. Немци су се крили иза цивила. Када се народ приближио положајима батаљона на три стотине метара, Немци су пошли напред и отворили ватру. Штаб батаљона одлучмо је да своје јединице повуче са положаја. Због народа нису пуцали **НН** на Немце. Користећи се и даље народом као штитом, Немци су у току целог дана и даље поправљали пут. Сутрадан су то исто учинили, а трећег дана стигло им је од Лајковца појачање и пуна у муницији. Блокада је била пробијена.

БОЈ КОД БЕЛАНОВИЦЕ

Бивши жандармеријски капетан Милан Калабић пред рат по злу познат чувар интереса династије, који се крваво обрачунавао са противницима режима, добио је крајем септембра важан задатак. Постао је командант свих квислиншких снага које су биле предвиђене за дејство на правцу Аранђеловац—Белановица-Рудник. Тако су се под његовом командом нашли одреди недићеваца, љотићеваца и Пећанчевих четника. Калабић је у редовима југословенске жандармерије важио као храбар, окрутан и лукав, а изнад свега био је познат као велики антикомуниста. Командант Недићеве жандармерије генерал Радовановић топло је препоручио Калабића Недићу. Овај га је реактивирао, унапредио у чин мајора и поставио за команданта одреда своје војске. Пажња коју је указао високи, некада недоступни, генерал том ревносном чувару династије, учинила га је приврженим издајничком режиму Недића. Због своје претеране ревности у извршавању обавеза према режиму (чак је организовао убиство неког Мијушковића, иначе истакнутог противника династије), Калабић је у своје време изазвао гнев јавног мњења, па је због тога био деградиран и осуђен, а касније помилован и пензионисан. Прераним пензионисањем династија се замерила свом верном служби. То га је, ваљда, и навело да ступи у служби Недића.

Калабићу је ратовање било познато. Већ у првим борбама око Космаја истакао се и постао чувен међу недићевцима. Недић је почео да му поверава најтеже задатке. Љотићевце Калабић није трпео. Мешање политике са војском противило се његовим начелима. Нарочито није подносио љотићевске официре, бивше политичке протуве чије је зборове он контролисао и „који у војсци нису били ни каплари“, како је он говорио.

По доласку у Аранђеловац где се налазило његово командно место, Калабић је обишао све команданте одреда и четничке војводе који су му били потчињени, упозорио их да им је он старешина и да се припрема за гредстојеће акције. Калабић није могао да мирује. Некакво патолошко осећање одговорности према предпостављенима и свом позиву нагонило га је на акцију.

Половином октобра он је наредио качерском војводи Пећанчевих четника капетану ЈБубисаву Миловановићу да развије ширу активност у срезу Качерском и учврсти власт. Белановици и околини поклањао је посебну пажњу намеравајући да је претвори у операцијску основицу за наступање на Рудник. Активност Миловановићевих четника испољавала се превентивно терором. Хапсили су и батинали свакога ко им се на било који начин супротстављао.

Штаб Првог шумадијског одреда који се тих дана налазио у варошици Руднику, био је обавештен о дивљању качерских четника. Како у непосредној близини није имао ни једну своју јединицу, Благојевић је замолио штаб Ваљевског одреда да се обрачуна са качерским четницима. Ваљевци су одговорили да ће у рејон Белановице 18. октобра стићи њихова 1. чета колубарска на челу са командиром Храниславом Миливојевићем и политичким комесаром Миланом Милићевићем. Благојевић је трочице да једна чета неће моћи да се обрачуна са качерским четничким одредом, па је послао захтев команданту Рудничког одреда равногорских четника да се и он ангажује у предстојећој акцији, а послао је наређење команданту 1. батаљона Дугалићу да крене са батаљоном у правцу Белановице.

Прва ваљевска чета стигла је у непосредну близину Белановице 18. октобра око подне. Нешто касније Руднички одред равногорских четника под командом капетана II класе Милијана Јовановића стигао је у село Драгољ. Командир 1. ваљевске чете упутио је курира у Руднички четнички одред са поруком да заједнички нападну Пећанчеве четнике у Белановици у зору 19. октобра. Али, при повратку, курира су Пећанчеви четници заробили. Тако је изгубљена веза између 1. ваљевске чете и Рудничког четничког одреда. Обе јединице су лутале целу ноћ око Белановице, али нису успоставиле везу. Није уследио напад у предвиђено време. Тек сутрадан је успостављена веза и усаглашен напад за 20 октобар, такође у зору.

Деветнаестог октобра командант Пећанчевих четника капетан Миловановић кренуо је са главнином одреда у Драгољ са намером да нападне равногорске четнике. Намера му је била да прво растера равногорце чију борбеност није много ценио, па тек онда да нападне 1. ваљевску чету. У Белановици, у дечјем дому, остао је део Миловановићевог одреда, којим је командовао заменик команданта одреда Драгослав Гордић. Капетан Миловановић је напао у Драгољу једно одељење равногорских четника које се налазило у школи. Главнина

Рудничког четничког одреда није се налазила у селу. Равногорци су пружили слабији отпор и одступили, а Пећанчеви четници су за- посели школу.

Командант равногорских четника капетан Јовановић повукао је главнину свог одреда од Белановице и блокирао школу у Драгољу у којој се налазио Качерски одред Пећанчевих четника. Са 1. колу- барском партизанском четом остао је само један његов вод. Ноћ између 19. и 20. октобра протекла је у пушкарању између два четничка одреда. Тако је Пећанчеве четнике у Белановици нашла само 1. чета ваљевског одреда и један вод рудничких четника. Командир 1. ваљевске чете Хранислав Миливојевић, незапажено је увео јединицу у Белановицу и блокирао дечји дом. Користећи ноћ и бројну надмоћност, Миливојевић је покушао да продре у зграду. Међутим, Гордић је успео да организује своје људе за борбу, па је први покушај партизана да продру у зграду пропао. Четници су располагали са доста муниције и ручних бомби и трошили их не игдедећи. Дечји дом је саграђен од тврдог материјала, па су четници били безбедни иза његових зидова. Ваљевци су располагали са мало ручних бомби, а после првог неуспеха услови за њихово убацивање у зграду су се погоршали. У једном крилу зграде налазила се група деце, што је такође отежавало напад. Дошло је и јутро. Борба се наставила. Уследило је још неколико јуриша, али и они су се завршили неуспехом. У последњем јуришу погинуо је политички делегат вода из 1. ваљевске чете Душан Радовановић, а један борац је рањен.¹⁴⁹ Командир чете је обуставио јурише и продужио даљу блокаду. Настављено је препуцавање с једне и друге стране све до пада мрака. Четнички старешина Гордић тражио је неколико пута преговоре и предлагао да му се дозволи несметан излаз из зграде и одлазак у Аранђеловац. Командир 1. ваљевске чете се није сложио. Наступила је и следећа ноћ.

Мајор Калабић био је обавештен о догађајима у Драгољу и Белановици. Одлучио је да упутити у Белановицу јаче снаге. Команданту одреда лотићеваца који се налазио у Аранђеловцу поручнику Мартину Бардаку наредио је да укрца 50 људи и теренска возила (мини аутобуси са 25 седишта) и крене комуникацијом преко Трешњевице за Драгољ у помоћ војводи качерском капетану Миловановићу. Истовремено је кренула пешке једна чета Пећанчевих четника из одреда колубарског војводе Драгољуба Каменице.¹⁵⁰ Са одредом недићеваца јачине око 250 људи, Калабић је планирао да крене у јутро 21. октобра и то комуникацијом преко Даросаве. За пребацивање одреда ангажовао је цивилне аутобусе.¹⁵¹

¹⁴¹ Душан Радовановић, радник из Шутаца био члан КП Југославије.

¹⁵⁰ Каменица и Бардак били су резервни официри југословенске војске. Бардак је био адвокатски приправник, а Каменица административни чиновник.

¹⁵¹ Калабић је кренуо са Трећим одредом Недићеве српске државне страже који је после пораза у Венчанима дошао у Аранђеловац. Калабић је раније командовао Другим одредом стадионираним у Раљи који је бројао свега 60 људи. Иначе, по пуној формацији коју је прописао Недићев „генералштаб“, бројно стање одреда требало је да буде 614 људи (4 пешадијске чете, јуришна чета, допунски вод) од којих су 28 официра и 94 подофицира. Одреду је следовало 18 пушкомитраљеза са 6950 метака. Иста формација је важила и за Љотићеве доброволачке одреде. Међутим овакву формацију није реализовао ни један одред.

Одред љотићеваца кренуо је око 15 часова. Испред Горње Трешљевице наишао је на раскопан пут. Љотићевци нису располагали средствима за савлађивање предреке, па су изгубили много времена и преноћили на путу. Четници се нису задржавали, па су пред вече стигли у Драгол. и из покрета напали равноргорске четнике који су држали у окружењу одред војводе качерског калетана Миловановића. Равноргорски четници су били изненађени, па су напустили блокаду. Два одреда Косте Пећанца су се спојила у Драгољу. Заједно су преноћили у школи. Командант Рудничког четничког одреда капетан Милијан Јовановић, прикупио је свој одред и сутрадан 21. октобра поново напао Пећанчеве четнике у Драгољу. Борба између ове две четничке групације вођена је веома ниским интензитетом, па се продужила све до подне. За то време поручник Бардак је стигао са својим одредом на раскрсницу путева Белановица—Рудник код Драгоља, а мајор Калабић је са својом групацијом напао 1. колубарску чету с леђа и разбио блокаду четника у дејем дому. у Белановици.

У првим поподневним часовима, пред Драгољ — своје родно место — стигао је Душан Дугалић са својим батал>оном и из покрета напао истовремено љотићевце и Пећанчеве четнике. Бардакови љотићевци били су изненађени, па нису пружили организован отпор. У првом налету Дугалићевог батал>она погинуло је шест љотићеваца, а осам их је заробљено. Заплењена су и два исправна теренска аутобуса (аутокара). Главнина Бардаковог одреда одступила је према Белановици. Једна чета Дугалићевог батаљона напала је четнике у школи у Драгољу. Напад је био тако јак да су четници били потпуно збуњени. Чета је имала 3 пушкомитраљеза и већу количину ручних бомби, па је засула четнике митраљеском ватром, а истовремено је уследио и напад ручним бомбама. Четници су напустили школску зграду и у нeredу побегли према Белановици. Дугалић је упутио један вод да заобиђе четнике и да им пресече одступницу. Вод је стигао на комуникацију Белановица—Драгољ са закашњењем, али је ипак напао четнике с бока и нанео им осетне губитке. Убијено је 10 четника а више их је рањено. Том приликом је рањен и војвода качерски капетан ЈБубисав Миловановић.

Дугалић је наставио са својим батаљоном енергично гоњење четника и љотићеваца према Белановици. Придружили су му се 1. колубарска чета и Руднички четнички одред. Испред саме Белановице љотићевци су пружили слабији отпор и брзо се повукли. Дугалић је проценио да је неггријатељ разбијен, па је одлучио да напада не Белановицу не чекајући ноћ. Своју Трећу чету и 1. чету Ваљевског одреда упутио је преко Качера са задатком да нападају са севера, а осталим снагама напао је с југозапада и југоистока, с намером да окружи непријатеља у Белановици. Дугалић, заправо, није имао реалну представу о јачини Калабићеве групације. Од заробљених љотићеваца дознао је да је стигло свега око 50 људи из њиховог одреда, а да се укупна јачина четника креће нешто више од 100 људи. Код таквог односа снага Дугалић је рачунао на сигуран успех. Јединице под Дугалићевом командом ушле су у Белановицу 21. октобра увече и то без отпора. Само неколико патрола љотићеваца повлачећи се на север, повремено је отварало краткотрајну ватру. Једну патролу од три љотићевца заробила је 3. чета. Вођа патроле је изјавио да су се љоти-

ћевци и четници повукли према Аранђеловцу. Варошица је била потпуно пуста — без иједног становника. Чак је и један мртавац лежао усамљен на одру. Око њега су догоревале свеће. Дугалић је одлучио да са батаљоном заноћи у Белановици, да одмори и нахрани борце који су цео дан маршевали и водили борбу и то са једним, оскудним, obroком хране. У самој Белановици Дугалић је оставио своју 1. чету и чету Ваљевског одреда. Остале јединице је распоредио по кућама на левој обали реке Качере. Командиру 1. чете Драгославу Мартиновићу Миши, поставио је задатак да организује обезбеђење на брду Бобошка, односно на гробљу у које се налази на јужним падинама брда.

Али, Калабић је прибегао лукавству које Дугалић није успео да прозре. Он је у току 21. октобра евакуисао целокупно становништво варошице и прогнао га у села Калањевце и Гараше. У подрумима кућа у Белановици распоредио је једну чету недићеваца и добро је маскирао. Њен задатак је био да у моменту када отпочне напад главних снага, изиђе из подрума и нападне партизане с леђа. Калабић је главне снаге распоредио тако да се брзим продором са северозапада и североистока споје са четом у Белановици и тако доведе партизанске јединице у окружење и онда да их уништи. Реку Качер која је била надошла, желео је да искористи јер је раздвајала партизанске јединице. План овог морално разложеног, иначе војнички обдареног официра, био је добро смишљен,

Прва чета и 1. чета Валевског одреда су онако поступиле како је непријатељ очекивао. Ушле су у варошицу и распоредиле се на спавање. Комесари чета су забранили борцима да претресају куће како не би оштетили имовину грађана. Нико се није надао да им је непријатељ припремио замку. Недићевци су целу ноћ провели у подрумима, а партизани су мирно преспавали ноћ. По једна десетина из 1. чете смењивале се на положају на гробљу. Ноћ је пролазила мирно. У зору киша је престала да пада, али је било прилично хладно и магловито. Од обилне кише Качер је био надошао. У свануће, по наређењу команданта батаљона, командир 1. чете кренуо је са целом четом на брдо Бобошка и посео положај на северној ивици гробља. Највећу пажњу је обратио на комуникацију која води од Даросаве преко Калањеваца у Белановицу.

Свуда је владала тишина. Само се чуло хучање набујалог Качера. Борци су скакутали око споменика покушавајући да се загреју. Целу околину је притискала магла, а видљивост је била врло слаба. Али тишина није дуго трајала. Тек што се разданило а у Белановици, за леђима бораца 1. чете, одјекнуло су експлозије бомби, а затим млтраљески рафали. Скривени недићевци изашли су из подрума и напали 1. ваљевску чету која је још спавала. Калабићев план почео је да се остварује. Командир 1. чете и командири водова били су изненађени. Нису могли да схвате шта се то у варошици догађа. Напад с југа био је немогућ, јер је тамо била главнина батаљона, а са севера и других страна у варошицу се није могло доћи, а да се не овлада прво гробљем које је доминирало долином Качера. Рачунали су, вероватно, да се провукла долином Качера нека група четника и напала чету Ваљеваца на спавању. Командир Прве чете упутио је једну патролу у Белановицу а другу комуникацијом на север. Патрола упућена на север упала је у заседу коју су јој приредили љотићевци. Вођа патро-

ле и пушкомитраљезац су побегли, али су љотићевци заробили по-моћника пушкомитраљезца Драгшцу Јанковића из Трнавe званог „Мо-торизација" који је носио сандук са муницијом. Извадили су му за-тварач из пушке и натерали га да се са пушком на рамену и санду-ком муниције креће испред њих према положају 1. чете. Борци Прве чете су осматрали из својих заклона простор испред себе и угледали „Моторизацију" самога који им је чудно деловао. Али тајна је брзо одгонетнута. Заштектало је из магле преко двадесет аутоматских ору-жја. Борци 1. чете који су били припремљени за борбу и у заклонима, дочекали су непријатеља организованом ватром. Распламсала се же-стока борба. Против два пушкомитраљеза 1. чете дејствовало је десет пута вшле пушкомитраљеза непријатеља. Магла је полако почела да се диже као да се уплашила од силне митраљеске ватре, а испред партизана се указао запањујући приказ. Неколико стотина недиће-ваца, л>отићеваца и четника, развијених у три стрељачка строја, на-ступали су према гробљу. Први стрељачки строј био је удаљен само педесет метара од положаја 1. вода. Ватра партизанских пушкомитра-љеза постала је ефикаснија. Водник Првог вода Милован Живановић дограбио је митрал>ез и кратким рафалима косио стрел>ачки строј не-пријатеља. Први стрел>ачки строј састављен од л>огићеваца и Пећан-чевих четника партизански митраљези су знатно проредили и нате-рали га да залегне. Неки су хтели и назад, али их је други стрељачки строј недићеваца сустигао. Газећи преко својх мртвих, недићевци и л>отићевци, свесни своје бројне и техничке надмоћности слепо су ју-ришали не презајући од губитака. Командлр 1. чете Миша Марти-новић и политички комесар Живко Томић очекивали су да ће им ос-тале две чете батаљона притећи у помоћ па су одлучили да положај на гробљу бране упорно. Али, уместо помоћи, над гробљем се злурадо кезила смрт, спремајући се да борце 1. чете прими у свој загрљај.

Занети борбом са главним непријатељским снагама које су на-ступале са севера, борци 1. чете нису ни приметили како су им се иза леђа неприметно дошуњали недићевци. Чета недићеваца, разви-јена у стрељачки строј, ушла је у гробље с југа, пришла партизан-ском распореду на око педесет метара и отворила ватру из пет пу-шкомитраљеза. Ватра 1. чете је одмах престала. Борци су били из-ненађени оваквим развојем ситуације. Скакали су из својих заклона и инстинктивно се окретали назад, осећајући да од еБлановице долази још већа опасност. Непријатељ је тукао митраљеском ватром са свих страна. Митраљеска зрна су се одбијала од надгробних споменика и стравично звиждала. Повремено су експлодирале и ручне бомбе. На гробљу је кркл.ало као у котлу. Живи су се придруживали мртвима. Командир 1. чете схватио је сву тежину ситуације. Наредио је про-бој на југоисток где се налазила главнина батаљона. Са око триде-сет бораца јурнуо је из гробља уз повике ура преко једне чистине у правцу шумице кроз коју је протицала речица Белановица. Али, у шумици су већ били недићевци. Када је 1. чета избила на чистану, недићевци су је дочекали митраљеском ватром. За неколико секунди погинуло је петнаест бораца 1. чете. На ивици шуме дошло је до борбе преа у прса. Далеко бројнији, недићевци су савладали коман-дира 1. чете Мишу Мартиновића и командира 2. вода Радоја - Рашу Ђаковића и још десетак бораца.

У гробљу је остала заштитница у којој су били политички комесар 1. чете Живко - Жика Томић, командир 1. вода Милован Живановић Микан са пушкомитраљезом, политички делегат 1. вода Исак Леви; борци Драгић Гавриловић Гаша, студент технике из Доње Шаторње; и Џајлас, келнер из Крагујевца. Ова петорица извршних бораца спречила је непријатеља да одмах нападне 1. чету када је пошла у пробој. Али, њихова ситуација постала је још тежа. Комесар Томић је наредио пробој на југ, нешто западније од правца којим је покушала да се пробије главнина чете. Али, и Томићева група је морала да пређе преко чистине. Напред су ишли командир и политички делегат 1. вода, командир вода Микан Живановић коме је једна чизма била пуна крви, косио је непријатеља кратким рафалима и трчао према мосту на реци Качеру. Водни делегат Исак Леви пратио га је у стопу. За њима је ишао Живко Томић. Он је бацио две ручне бомбе и то је помогло да се Живановић и Леви пробију. Искред саме шуме, Томића је засуо митраљески раљал. Посрнуо је а затим пао. Био је рањен у обе ноге.

Гаша и Џајлас кретали су се лево од Жике Томића. Љотићевци су изашли из шуме и заробили Томића. Узели су му оружје, торбу са књигама и другим разним материјалима, скинули су му сат. Два љотићевца су одвукла Томића до једне куће и остали крај њега да га чувају. Када су Гаша и Џајлас утрчали у шуму видели су на њеној јужној ивици велики број недићеваца и љотићеваца. Било је очигледно да је пробој кроз шуму немогућ. Гаша и Џајлас су се раздвојили. Џајлас је отишао низ речицу Белановицу, а Гаша је остао у једном заклону. Покрио се грањем и осматрао околину. Закључио је да на гробљу више нема непријатељских војника па је одлучио да се поново врати на гробље. Ишао је опрезно према ивици шуме са откоченом пушком и метком у цеви. Али, само што је избио на северну ивицу шуме, пред њим су се појавила три љотићевца. Гаша није оклевао. Опалио је првом љотићевцу у груди који је био удаљен свега десетак метара и он се срушио без речи. Скоро истовремено, други љотићевац је опалио и погодио Гашу у леву руку, испод самог рамена. Због близине, Гаша је осетио страховити ударац, као да му је на лево раме пао велики камен. Одбачен је назад. Пао је у један дубоки јарак на почетку шуме, покрио се лишћем и притајио. Ускоро је чуо у близини кораке и разговор љотићеваца. Питали су се где је могао тако брзо да се изгуби рањени партизан. Микан Живановић и Исак Леви су се зауставили тек на левој обали Качера, пошто су прешли мсх.т. Тада су и видели да су сами. Живановић је осматрао у правцу гробља и видео комесара Томића како лежи на трави и крај њега два љотићевца. Ускоро се чула жестока митраљеска ватра источно од Белановице. Живановић је чуо глас Дугалића. Командовао је 2. и 3. чети да крену у противлапад. Живановић је одлучио да се са Левијем врати преко Качера :: ослободити комесара чете Жике Томића. Делило их је одстојање од око чрчстотине метара. Микан Живановић је отворио ватру из свог пушкомитраљеза у дравцу љотићеваца који су чували Томића. Они су побегли не покушавајући да пружи отпор. Живановић и Леви притрчали су комесару Томићу, ухватили га испод руку и пренели преко моста, на леву обалу Качера. Томић је јако крварио. Бутна кост на

једној нози била је пребијена, али и поред тога се смешкао. Оптимизам који је њему био својствен, ни у овим тешким тренуцима није га напуштао. Захваљивао се својим друговима на пожртвовањем и храбром подухвату.

Када су одјекнуле прве бомбе и митраљеви у варошици, 2. и 3. чета, са којима се налазио и командант 1. батаљона Дугалић, још су спавале. Дежурни су дали узбуну. Чете су се брзо скупиле. Дугалић није знао шта се збива у Белановици. Није се усудио да са обе чете крене преко набујалог Качера. У међувремену је планула борба и на гробљу. По њеној жестини Дугалић је проценио да непријатељ напада главним снагама са севера. Претпоставио је да су 1. чета и чета Ваљевског одреда изненађене и да би улазак у варошицу значио упад у клопку. Зато је са батаљоном кренуо према истоку и посео брдо Крњевац у намери да нападне леви бок непријатеља. Борци 1. ваљевске чете, који су успели да се извуку из варошице придружили су се батаљону и обавестили Дугалића да су недићевци у Белановици. Док је батаљон стигао на Крњевац и развио се за борбу, магла се била дигла, али су дотле оба вода 1. чете била збрисана са гробља. Недићевци, љотићевци и четници су у гомилама силазили са гробља у варошицу дефилујући тако испред Дугалићевих митраљеза на удаљености од око три стотине метара. Око десет митраљеза запарало је густо четничко-недићевску и љотићевску масу. Потоком је потекла крв издајника, а гомиле шароликих лешева прекриле су јужне падине гробља. Калабић је славио победу не помишљајући да и његове људе смрт вреба. Дугалић је са 3. четом извршио јуриш и унео пометњу у редове непријатеља.

Калабић је ипак успео да стабилизује ситуацију. Он је једну чету држао у резерви и њу је упутио на Крњевац. Напао је десни бок Дугалићевог батаљона. То је присилило Дугалића да обустави даљи напад са 3. четом.

Када је Дугалић кренуо у противнапад, Драгић Гавриловић Гаша још се налазио у јарку. Рана му је крварила, у глави му се мутило. Изнад њега са севера и југа су звиждали куршуми. Размишљао је о рату, о људским судбинама, о животу и смрти. Убио је пре неколико минута љотићевца — непријатеља. Био је то младић као што је и он, можда је и љотићевац био студент. Знао је такве са Београдског универзитета. Били су бучни и нетолерантни. Није их трпео. Гаша није био романтичан према непријатељу. Размишљао је само зашто су ти млади људи постали издајници сопственог народа. Раљена Гаишна рука била је непокретна. Кост је била сломљена. Осећао је јак бол у рамену. Влажна земља и натруло лишће подсећали су га на тек ископану раку. А он је још био жив, жив у ради. „Шта ће с душом бити?" — мислио је — „да ли ће у рај или пакао?" Како у рај а човека је убио — наметала му се мисао. „Убио непријатеља, у рату. То се мора" — бранио се од таквих мисли. Онда је чуо узвике:

...— Напред партизани! Јуриш!

Одјекивао је долином Качера звонки Дугалићев глас:

— Заламај десно! — некоме је наређено.

— Нема раја! Нема Бога! — рекао је Гаша себи и скочио. Окачио је пушку о врат и придржавајући рањену руку здравом, кренуо на југ — у сусрет свом батаљону. Због изгубљене крви, ходао

је тешко, али је одмицао. Зауставио се пред једном кућом — крвав и умазан блатом. Закуцао је на врата. Старија жена је одшкринула, узвикнула је, плунула га и залупила му врата пред носом.

— Вештмце! — добацио јој је и пошао даље.

У глави му је био прави кошмар: Голгота, Христос, Крст, Српски војник у врлетима Албаније. Стигао је пред другу кућу. Ударио је ногом у врата и ушао. Пред њим је стајала млада жена.

— Јаднице! — рекла је — морам да те сакријем. Недићевци су близу.

Скупљају по селу кола да возе своје мртве и рањене.

Опрала му је рану и посула кафом. Болело је. Гаша је ћутао. Молио је жену да пронађе партизанског команданта Дугалића и да га обавести где се налази. Жена је послала мужа. Није прошло много времена а пред кућом се зауставила чежа којом је управљао комесар 2. чете Миладин Јовичић, студент из Жабара. Повезао је Гашу. Уз пут су наишли и на Живка Томића. Два тешка рањеника — студенти, из Доње Шаторње, комшије и блиски другови, један богат други сиромашан, један комуниста а други само патриота, били су поново заједно.

— Идем! — прошапутао је Живко.

— Пратим! — одговорио је Гаша.

Сећали су се партија санса које су у јуну често играли у кукурузу са Пулом Прокићем.

Борба у Белановици вођена је високим интензитетом а трајала је кратко. Обе стране су се повукле. Дугалић је повукао батаљон у Драгољ — своје родно место. Код школе у Драгољу он је пребројао батаљон. Тридесет пет бораца није било у строју. Дугалић је веровао да су сви мртви. Знао је да његови борци не беже из јединица. Сузе су му квасиле лице. Ћутао је. Нека невидљива рука стезала му је грло. Није могао да проговори ниједну реч. Прва чета практично више није постојала. Сви преживели његови борци били су рањени. Прва ваљевска чета била је преполовљена. Поред мртвих, рањених и заробљених. Један број бораца Ваљевске чете је нестао. Више се нису вратили у чету.

Калабић и његова Колубарска група одреда су у овој борби такође слабо прошла. Они су имали преко стотину избачених из строја и велики број лакше рањених. Велики губици уздрмали су морал ове плаћеничке дружине. Из Белановице је дезертирао већи број недићеваца. Одреду је претила опасност да се распадне. Калабић је брзо повукао у Аранђеловац све своје јединице да би учврстио пољуљани морал људи и извршио попуну.¹⁵²

" У извештају команданта жандармерије, генерала Стевана Радовановића, миниотоу унутрашњих поглава Недићеве владе (док. бр. 52/2—1. кут. 51, Архив ВИИ ЈНА) борба у Белановици је довољно описана. Генерал Радовановић наводи да је борба отицела увече 21. октобра а да се завршила тек сутрадан ујутро победом недићеваца. Наведени партизански губици у овој борби су произвољни. У документу стоји да су партизани имали 52 мртва и 18 заробљених и да је међу мртвима идентификован леш Душана Дугалића „комунистичког команданта батаљона". Жике Томића „комунистичког комесара" У ствари Дугалић није био чак ни рањен. Док је Томић био тешко рањен, али су га другови изнели из борбе.

Двадесет трећег октобра у Горњој Трешњевици заседао је штаб 1. Шумадијског одреда у пуном саставу. На дневном реду била је само једна тачка — узроци пораза 1. батаљона у Белановици. Чланови штаба су били јединствени у оцени — Први батаљон је претрпео тежак пораз. Командант Душан Дугалић позван је на одговорност. Оштро је критикован. Предложено је и његово смењивање с положаја команданта батаљона. Дубоко потиштен погибијом великог броја другова, Дугалић се није правдао. Ђутао је. Командант одреда Милан Благојевић поново је указао до чега доводи небудност. Благојевић се спремао на одлазак у Ужице на састанак са Врховним командантом, па је предложио да Дугалић остане и даље командант батаљона, а да се цео случај још једанпут анализира после његовог повратка из Ужица. Предлог је прихваћен.

КРАГУЈЕВЦУ СЕ НИЈЕ МОГЛО ПОМОЋИ

Вест о масовном хапшењу мушкараца у Крагујевцу приспела је у штаб Првог шумадијског одреда који се налазио у Горњој Трешњевици пред вече 20. октобра. Студент Иван Константиновић је успео да умакне групи љотићеваца из одреда Марисава Петровића и фелд-жандармерији. Пешачио је — више трчао, све до Страгара, где је наишао на Дугалићев батаљон. Тада се још није знало за монструозне намере Немаца, али је Дугалић предосећао да становницима Крагујевца прети велика опасност па је Константиновића одмах упutio у штаб одреда.

Тог истог дана командант 2. батаљона обавестио је штаб одреда да је Калабићева Колубарска група одреда извршила изненадан продор према Белановици. Пут за Рудник био је отворен. Испред Калабићеве групације налазила се само једна чета Ваљевског одреда. Благојевић је одлучио да према Белановици упuti 1. батал>он, а према Крагујевцу 3. батаљон.

Трећи батаљон је стигао у Чумић негде после подне 21. октобра. Немци су већ били извршили свој паклени план одмазде. Седам хиљада грађана Крагујевца извођено је у групама и стрељано на северозападној периферији града. Сатима су Шумарицама и долином Сушичког потока одјекивали дуги митраљески рафали и уништавали хиљаде људских живота свих узраста. Штаб 3. батаљона слао је курире да ухвате везу са Крагујевачким одредом да би нешто сазнао о пуцњави која се чује у граду. Сви покушаји да се веза успостави остали су узалудни. Због тога је командант батаљона кренуо са 7. четом у правцу Крагујевца. Чета је сишла све до села Лужнииа. Једна патрола, коју је предводио пушкомитрал>езац Момчило Жировница, упућена је према Крагујевцу са задатком да се приближава граду све док не наиђе на Немце, или док не добије потребне информације о догађају. На ивици једне шуме наишла је на призор који је разјаснио крагујевачку трагедију. Човек умрљан крвљу и прашином лежао је непомично на земљи. Крклање у грудима одавало је знаке живота. Жировница и други борци прихватили су човека и опрали му лице. Био је рањен на више места. Један метак

му је прошао кроз грло, па је изгледало као да је заклан. Касније је дошао свести. Испричао је потресну причу о трагедији Крагујевца. Патрола је рањеника сместила у једну сеоску кућу и пожурила да преда извештај команданту. Вест о стрељању у Крагујевцу потресно је деловала на борце. Сви су желети да крену у напад и да бар неког спасу. Командант се колебао шта да предузме. Под притиском бораца, командант је пристао да се са 7. четом још приближи Крагујевцу.

У међувремену се кроз Крагујевац пронела вест да партизани спремају напад на град. Команданта 749. пука узнемирила је ова вест и поред тога што су се у Крагујевцу налазили цео његов пук, одред Љотићеваца и 1. батаљон 724. пука којим је командовао крвави мајор Кениг, који је и извршио стрељање. Наредио је да се свим комуникацијама које воде из Крагујевца упуте јачи извиђачки одреди ради прикупљања података о кретању партизана. Један од тих одреда пошао је и комуникацијом према Тополи.

Седма чета се кретала на извесном удаљењу од комуникације, али је стално осматрала и на време открила три немачка камиона, један лаки аутомобил и два мотоцикла који су се кретали комуникацијом према Чумићу. Колона је тек била прошла село Лужнице и заостала на месту које је било удаљено од 7. чете, која се такође кретала у колони северно од пута, на око 300 метара. Лимузина се налазила испред камиона око 200 метара. Испред ње су два мотоцикла, са којих су штрчале цеви шарца, великом брзином јурили напред по неколико стотина метара и онда се поново враћали до лимузине. Немци су се, у духу утврђених правила, кретали у скоковима. Командант 3. батаљона, Милорад Лабудовић Лабуд одлучио је да нападне ову немачку колону, али са све три чете. Како су му се 8. и 9. чета налазиле код гробља у Чумићу, он је намеравао да тамо организује и заседу. Међутим, наступило је нешто неочекивано. Борци 7. чете су спонтано кренули у напад. Иницијатори су били Крагујевчани. У наступу гнева трчали су ка комуникацији не обазирајући се на командантова упозорења. Немци су их приметили и отворили ватру. Но и поред тога борци су и даље наступали према комуникацији. Пушкомитраљесци су из стојећег става тукли по камионима. Немци су, свакако изненађени силином напада, окренули назад. Иако оштећени, мотоцикли су побегли. Али лимузина није успела да умакне. Она се нашла најближе партизанима па је била изложена и најјачој ватри. Жировница је још брже појурио напред и дугим прецизним рафалом засипао мотор лимузине који је почео да кркља, а онда је заћутао. Војници из последњег камиона покушали су да извуку своје из лимузине, али их је митраљеска ватра спречила. Борци 7. чете су се већ тако били приближили комуникацији да је ватра њихових митраљеза постала врло ефикасна. Жировница је са својом групом стигао до кола, ликвидирао отпор тројице Немаца (један поручник и двојица подофицира), који су се налазили унутар и позади кола. Као бакља су горела кола у сумраку који је већ био почео да се хвата.

Борци су немо посматрали приказ. У Крагујевцу су још одјекивали митраљески рафали и гасили нове животе. Грађанима Крагујевца се није могло помоћи.

После борбе око Лазаревца у 2. батаљону су настали извесни проблеми морално-политичке прегроре, као последица тешких борби и напора. То се нарочито осећало код бораца из редова сељака, којих је и било највише. Осим тога, и неки комунисти су били склони кри-тизерству и несвесном ширењу незадовољства. У оваквим ситуацијама обично је интервенисао штаб одреда. Тако је Душан Петровић Шане дошао у 2. батал>он ради појачања партијско-политичког рада и отклањања извесних тешкоћа. Шане је и раније долазио по истом задатку. Батал>он је три-четири дана логоровао у Даросави не изво-дећи никакве оружане акције.

У ово исто време у селима око Аранђеловца и Лазаревца осећа-ла се појачана делатност Пећанчевих четника. Нарочито је постао активан Пећанчев војвода Никола Никчевић. Он се раније клонио сарадње са окупатором, заступао је линију Љубе Новаковића и успео је да око себе окупи 200 људи и да их добро наоружа. Избегавајући и даље сукобе са партизанима, почео је да контактира са Пећанцем првенствено ради добијања финансијске помоћи како би могао да својим четницима даје плате које им је обећавао, а стално одлагао. Он се кретао по селима колубарског и орашачког среза, држао го-воре пропагирајући огшту четничку линију чекања и врбовао ново људство за свој одред. Имао је у томе доста успеха. Други Пећанчев војвода у овом крају поп Аца Костић који се са својим Ооа-шачким одредом настанио у Аранђеловцу, у згради Соколског дома, још у време Пећанчевог „сабора“ на Букуљи, он је јавно саопштавао са Немцима, а одржавао је везе и са Никчевићем. Поп Аца није имао утицаја у народу, али је добро плаћао своје четнике па је успео да окупи око стотину проблематичних људи, разних протува, коц-кара, ситних лопова и декласираних елемената и да са њима по-времено упада у села око Аранђеловца.

Да би охрабрио попу Ацу, Калабић му је ставио на располагање једну чету недићеваца ради извођења заједничких акција. Неколи-ко дана недићевци и Пећанчеви четници провели су у Аранђеловцу не излазећи из града. Али кад је 2. батаљон напустио блокалу Ла-заревца, недићевци и четници као да су постали куражнији. Почели су да крстаре по оближњим селима. Двадесет петог октобра кренули су за Венчане са задатком да се тамо гарнизонирају и предузму мо-бштозацију људства, очекујући истовремено брзи долазак главних снага недићеваца.

Када су недићевци и четници кренули комуникацијом од Аран-ђеловца према Прогореоцима 2. батаљон се налазио у Рудовцима. Пронела се вест да во Немци из Лазаревца да упуте казнену експе-дицију у Рудовце и Крушевицу. По одлуци штаба батаљона требало је сачекати Немце и не дозволити им продор у села. Батаљон без 5. чете заузео је положај на западној ивици Крушевице око комуни-кат-ије Лазаревац—Аранђеловац, а 5. чета је заузела положај јужно од Рудоваца (Милићево бодол. Оба положаја поседнута су рано. Пре-ма Лазаревцу су упућене патроле. Војме је пролазило, а Немапа Нние било. Око подне, када се претпостављало да је то била дезин-формација, дошао је у штаб батаљона један омладинац из Даросаве

ши на јаку ватру и на овоме правцу, непријатељ је осетио да је дошао у тешку ситуацију. Захватила га је паника и почео је да одступа. Партизани су одмах прешли у енергично гољење тежећи да се што пре пробију према непријатељској позадини. Непријатељ није више покушавао да пружа отпор. Одступницу је успоравала бочна митралеска ватра 5. и 6. чете. Велики број недићеваца и четника био је рањен. Пета и 6. чета су непријатеља гониле све до Буковика. Ту је дошло до сукоба између Немаца и партизана, који су пошли у сусрет недићевцима. Око комуникације од Прогореоца до Буковика борци 2. батаљона заробили су већи број четника и неколико недићеваца међу којима и једног санитетског подофицира. Четници су дрхтали од страха и преклињали да им се поштеди живот. Говорили су како су „преварени“, „заведени“. Недићевци су такође на све начине покушавали да се оправдају и да докажу како су због „наивности и необавештености“ доспели у недићевску војску. Али ове приче су већ биле одавно познате. Познато је било да војска домаћих издајника свих врста нема у својим редовима јунака, да нема идеала и јасних циљева. Циљеви су им били ситна пролазна задовољства, пљачка, новац, а то све није могло да загреје, да улије снагу. Када би пали у ропство, онда су тек били у стању да сагледају ништавност свога положаја. Осећали су се као наги на мразу, шибани ветром. Тада је говорила њихова празна кукавичка душа. Плакали су, преклињали, савијали се као црви, молили да им се опрости. Молили су оне о којима су раније говорили само најгоре.

Шане је саслушао сваког заробљеника понаособ. Неки четници из околних села су пуштени. Пуштени су и неки недићевци. Орашачки четнички одред био је потпуно разбијен, тешко се опоравио. Недићевска чета је била присиљена да се повуче гсрема Младеновцу, пошто јој је пут према Аранђеловцу био пресечен.

БОЈУ КРЋЕВЦУ

И поред свих мера које су контраобавештајци у Шталовом штабу предузимали у последње време да би сачували у тајности своје планове, 25. октобра штаб одреда је био обавештен из Тополе да ће у току сутрашњег дана проћи кроз Тополу немачки транспорт у правцу Београда. Није се знало о каквој се врсти транспорта ради, али се о његовој важности могло закључити по мерама обезбеђења које су Немци предузимали. Група официра и подофицира — пилота једне немачке ваздухопловне дивизије која се борила на афричком ратишту — провела је двадесет дана на одмору у Врњачкој Бањи заједно са својим командантом, генералом. Пилоти су се враћали у Немачку где је требало да приме нове авионе па да крену на Источни фронт. У осам аутобуса и једним оклопним колима (за генерала) ова група официра и подофицира претходног дана је стигла преко Крушевца и Рековца у Крагујевац. Специјалним телеграмом, упућеним из Беоковог штаба, Штал је био обавештен о проласку колоне кроз Тополу и предузео је све што је било у његовој моћи. Узимајући у обзир податке о распореду јединица Првог шумадијског одреда и особине земљишта, Штал је рачунао да ће партизани, ако уопште пре-

дузму напад, то учинити на комуникацији између Тополе и Крагујевца. У зору, 26. октобра, он је упутио један ојачани батаљон са Опленца кроз Божурњу на главну комуникацију, са задатком да извиђа и обезбеђује део комуникације између Тополе и Влакче. Командант 749. пука из Крагујевца са једним ојачаним батаљоном обезбеђивао је комуникације између Крагујевца и Влакче. Штаб је рачунао да ће оваквим раним изласком на комуникацију и јаким снагама успети да се обрачуна са партизанима, ако су они већ тамо. Ако партизани до тог времена не буду стигли на комуникацију, Штаб је био убеђен да ће његове снаге успети да изврше детаљно извиђање земљишта око комуникације, да организује осматрање и обезбеђење и тиме онемогуће сваки изненадни напад. Покрет колоне авијатичара из Крагујевца требало је да отпочне тек око подне, када се ситуација потпуно рашчисти. Батал>ону који је остао у Тополи и гарнизону из Младеновца било је наређено да извиде комуникацију између Тополе и Младеновца. Дакле, Штаб је био све предвидео.

Штаб одреда је намеравао да сачека немачку колону између Крагујевца и Тополе. Дугалићу, који се у то време налазио са батаљоном у Страгарима, било је наређено да крене на извршење овога задатка. Трећи батаљон се у то време налазио у Винчи и Брезовцу, затварајући комуникацију према Руднику. Командант одреда **Bil-**те није био сигуран да ли се може потпуно ослонити на обавештења из Тополе. Плашио се да би то опет могла да буде нека немачка замка, па је радио опрезно.

Дугалић је одлучио да заседу постави што ближе Тополи. Рачунао је да ће је Немци ту мање очекивати. Али те ноћи, између 25. и 26. октобра, почела је да пада јака киша и батаљон је кренуо касније него што је требало. Кретање је успоравало и блатњаво земљиште. Кад је стигла више Ракићевице, где је требало да се постави заседа, а већ се било разданило, Дугалићева претходница изненадно је наишла на немачко обезбеђење, тамо се већ налазио њихов батаљон из Тополе. Дугалић је напао Немце с једном четом и успео да их потисне, али они су ангажовали цео баталм>н и на оба бока Дугалићеве чете отворили јаку митраљеску ватру. Осетивши да су Немци обезбедили комуникацију јаким снагама, Дугалић је наредио својим јединицама да се повуку. Јединице су се сместиле у школи у селу Влакчи. Одавде је Дугалић послао штабу одреда извештај о ситуацији. Захваљујући само јакој киши и магли и везаности Немаца за комуникацију, 1. батаљон није имао губитака, иако је борба била веома оштра.

Штаб је, свакако, био задовољан развојем догађаја. Транспорт је стигао у Тополу без тешкоћа.

Из Дугалићевог извештаја штаб одреда је сазнао да је ранија вест о проласку конвоја била тачна. Закључио је да се Немци највише плаше напада на делу комуникације између Тополе и Чумића и да тај део најбоље и обезбеђују, а да део комуникације између Тополе и Младеновца вероватно не сматрају угроженим. Одлучено је да Лабуд са две чете крене на комуникацију између Крћевца и Белосаваца и да тамо организује заседу. У Винчи је остала 9. чета 3. батаљона. Овај правац се више није смео остављати необезбеђен. Јер,

више се није радило само о спречавању продора Немаца на територију одреда, већ је на положајима код Винче требало бранити и приступ слободној територији — Ужичкој Републици.

Лабуд је са 7. и 8. четом извршио покрет из Брезовца преко Липовца у правцу Крћевца. Киша је непрекидно падала. Пuteви су били раскалањани. Партизани су ишли преко њива избегавајући путеве, само да би што пре стигли. Лабуд је стигао у рејон комуникације код моста на Суморини. На овом месту раније су се слабо провеле 2. и 4. чета. Да му се то исто не би поновило, организовао је извиђање шире околине. У близини није било Немаца. После тога упутио је по једну патролу према Тополи и Белосавцима као бочна обезбеђења, а остало људство је распоредио у заседу. На самој окуци пута, где је земљиште западно од комуникације прилично уздигнуто и омогућава добро осматрање, распоређене су обе чете. Иако му није било познато о каквим се немачким снагама ради и како би најбоље било распоредити људство, Лабуд је настојао да себи створи најповољније услове за дејство. Било му је познато да је ово место најпогодније за заседу на целом делу пута између Тополе и Младеновца и да би узалудно било тражити боље. Али оно је било и ризично, јер ако предузму ма какве мере обезбеђења, Немци ће се прво ту упутити. Све ово је наметало Лабуду да буде обазрив како батаљон не би упао у клопку. Зато је он и задржао целокупно људство само на простору северно од пута, да би било прикупљено и лакше примило изненадни напад.

Људство је распоређено у заседу на дужини од око три стотине метара. На врху заседе били су митралзесци 7. чете. Они су имали задатак да први отворе ватру. Борци су стајали на својим борбеним местима. Није се могло лећи у блато. Лабуд је наредио да се ватра не отвара пре него што он да знак. Старешинама патроле које су биле на обезбеђењу наредио је да га обавесте ако примете покрет на комуникацији.

После нешто више од једног часа обезбеђење са правда Тополе известило је да се приближава велика колона возила. Лабуд је наредио борцима да се припреме за борбу. Сам је истрчао на десно крило заседе и почео да осматра. Због кшије и магле осматрање је било врло отежано. После извесног времена немачка колона се приближила на око пет стотина метара. Лабуд је видео да се на челу креће оклопни аутомобил, а иза њега на одстојањима 50 до 100 метара више возила — малих аутобуса, али због магле њихов број није се могао утврдити. Старешина обезбеђења који се повлачио са права од Тополе, саопштио је Лабуду да Немаца има много. И Лабуд је исто претпостављао. Сматрао је да су његове две чете преслабе да нападну колону такве јачине, па још са оклопним аутомобилом. Али, времена за размишљање није било, нити за повлачење батаљона. Колона се једино могла пропустити ако би заседа остала неоткривена, ако је Немци открију и гтрви нападну, није се ништа добро могло очекивати. Са аутоматом у руци Лабуд је трчао према врху заседе и у пролазу добацио борцима:

— Нападамо!

У том моменту чело немачке колоне улазило је у заседу. Оклопни аутомобил кретао се на око 200 метара од возила које га је следило.

Предњи отвори за осматрање били су отворени. Борци су са одстојан>а од свега неколико метара посматрали Немце. У трећем возилу, одмах иза возача, седео је официр са високом шапком украшеном шлритима и сјајним еполетама на раменима. Сви борци који су видели тог немачког официра, били су убеђени да је генерал. Стезали су оружје желећи да опале први у шарену генералову фигуру, да се свете за Крагујевац и сва остала зла која је окупатор нанео народу. Али, ватра се није емела отворати без команде.

Пушкомитраљецац 7. чете Предраг Михајловић Цакан мерио је преко нишана одстојање до оклопног аутомобила. Њега је Лабуд овластио да први отвори ватру. Он је равнао нишане на пушкомитраљезу са отвором кола кроз који се видело лице шофера. Чекао је да му се лице још приближи, на двадесет, петнаест, десет метара, а онда је притиснуо обарач. Сноп куршума, свих двадесет метака из првог оквира, сручио се на отвор блиндираних кола. Кола су продужила да се крећу праволинијски све до ивице пута, а затим су лупила у браник и зауставила се. Мотор је престао да ради. Момчило Жировница је гађао својим пушкомитраљезом друго возило. И он је нишанио у возача али је отворио ватру са даљине од око тридесет метара и из неповољног угла, тако да је само ранио шофера. Возило се кретало и даље. Неко други је зграбио управљач, покушао је да окрене возило и попречио га на коловозу, тако да је обилазак био немогућ. Треће возило са гиздавим официром зауставило се пред испреченим возилом. У том моменту оживела је цела заседа. Многи су још раније одмеравали одстојање. Сада су и они отворили ватру по трећем возилу. Сви су желели да пудају у генерала. Пушкомитраљецац 8. чете Миливоје Петровић сручио је у каросерију трећег возила два оквира метака. Возило је стајало непомично. Из каросерије, кроз отворе које су направили меци цедила се крв.

Шест немачких возила била су ушла у заседу и нашла се под ватром 8. и 7. чете. Услед кише и магле немачки возачи нису одржавали прописна одстојања, а када су челна возила стала, остала су се померила напред и тако скратила колону која је постала још погоднији циљ за партизанску ватру. Пет пушкомитраљеца и сто двадесет пушака парало је каросерије немачких возила. Партизани су надвишавали немачка возила за око пола метра, тако да су Немце погађали у горње делове тела. Ефекат ватре био је врло висок. Авијатичари су покушавали да напусте возила, али су на вратима наилазили на снопове пушчаних и митраљеских зрна и падали на мокри асвалт. Ови ваздушни гусари који су сејали смрт по Београду и другим градовима Европе не размишљајући због чега убијају невино становништво. немо су гинули не могуће ни да виде непријатеља, а камоли да му се супротставе. Неки су успели да баце бомбе, други су отворили ватру из машинки и револвера, али без резултата. Меци су летели високо изнад партизанских глава. Партизани су прецизно тукли и докусуривали Немце. Број плавих униформи, које су прекривале мокри асфалт, стално се повећавао. Возила су била пуна рањеника и лешева. Из каросерија шикљали су

млазеви крви и преливали асфалтни пут који је на целој дужини заседе постао црвен.¹⁵³

После двадесет минута борбе немачки отпор је скоро престао. Један подофицир са пушкомитраљезом успео је благовремено да искочи на доњу страну пута где није било партизана и да нађе добар заклон одакле је дејствовао врло ефикасно. Поред митраљеских рафала чули су се и појединачни револверски пуцњи. Тешко рањени официри докусуривали су сами себе. Надомак руку Лабудових чета лежао је огроман плен. Била је већ извојевана победа. Огромна, већа од оне Дугалићеве на Светињи. Али ону победу је Дугалић довео до краја, а Лабуд није био у стању да то учини. Он није на време предузео енергичне мере да ликвидира немачког пушкомитраљесца који је једини пружао организован отпор, а затим да покупи плен и спали возила. Сматрао је да ће за то бити времена. Убрзо се уверио да је погрешно.

Кад је почела борба код моста на Суморини, Штал још није био напустио хотел на Опленцу, где је сачекао и кратко угостио авијатичаре. После њиховог одласка Штал је остао још извесно време у хотелу са својим начелником штаба мајором Функеом. Чим су одјекнули први митраљески рафали генерал је истрчао на терасу. Мислио је у почетку да то пуца нека његова патрола. А онда се чуо други, трећи, пети, пушкомитраљез и то се све слило у опште крклање. Штал је рекао Функеу:

¹⁵³ Заменик политичког комесара одреда Душан Петровић Шане добио је исте вечери (26. октобра) извештај из Тополе да су Немци довели на Оплењак велики број мртвих и рањених официра и подофицира, међу којима и једног генерала. По оциени очевидаца број мртвих и рањених могао је бити између 60 и 80 а неки су тврдили да их је било сто до сто двадесет. На основу капацитета возила (15 до 20 места у теренским возилима и 4—6 у оклопном аутомобилу) у колони је могло да се налази 80 до 106 Немаца највише. Немци су прегнута овај пораз, али је истражним органима Крагујевачке крајско-мандантуре било наређено да отвори посебну истрагу против касније похватаних бораца 8. чете који су узели учешћа у борби у Крћевцу. Сви су они свирепо мучени и стрељани. Познато је из праксе другог светског рата, а нарочито на окупираним територијама, да су команданти немачких корпуса и армија прикривали своје губитке плашећи се за лични престиж. Са друге стране, у оперативним извештајима уносили су губитке само својих формацијских јединица. Борба у Крћевцу, са гледишта немачких губитака, још није разјашњена. Учесници су могли само да процене губитке према броју возила. Према једном немачком документу који је приспео из Историјског архива САД, стоји да се у колони налазило пет возила са свега 26 Немаца на челу са поручником Фридрихом. Поред поручника Фридриха било је још шест подофицира. Према том извештају 7 Немаца је погинуло а шесторица су рањени; међу којима и поручник. Сви подофицири и официри имали су аутомате, а војници поред пушака још и три пушкомитраљеза. У овом немачком извештају, који носи датум 2. јануар 1942. године, има неколико нелогичности. Ненормалан је однос старешина и војника (на 3—4 војника један старешина); капацитети возила су искоришћени једва око 30 процената, учесници борбе су добро запамтили оклопни аутомобил и генералску шапку. У извештају стоји да је погинуло 7 партизана а стварно су погинула двојица. Немци су имали плаве униформе и специјална возила која је поседовало њихово ваздухопловство. Немци су у својим извештајима признали да су на Светињи имали 23 мртва а мањи су значај у истрази давали учесницима у тој борби. Ако би немачки губици били и онолики колико их они признају у поменутом извештају (13 мртвих и рањених), борба у Крћевцу је и тада велика победа 1. шумадијског одреда.

— Опет су напали, а ви тврдите да је пут безбедан!
Немачке патроле упућене из Тополе и Младеновца тек су се биле вратиле. Старешине патрола су се среле у Белосавцима и констатовале да је пут од Тополе до Младеновца безбедан. Функе је имао код себе такав извештај и показао га генералу Шталу, али није умео да објасни како су се партизани појавили на Суморини. Гарнизон у Тополи у том моменту није био спреман да брзо интервенише.

Све јединице се још нису биле вратиле са терена. Људство је било гладно, мокро и блатњаво, а возила ненапуњена горивом. Док је Функе успео да покрене један батаљон у правцу Белановаца, прошло је двадесет минута. Командант гарнизона из Младеновца могао је да интервенише раније. Имао је чету у пригравности, али он није чуо борбу и кренуо је тек када му је то наређено из Тополе. Тако су обе немачке колоне стигле до места заседе после тридесет до четрдесет минута од почетка борбе, онда када су авијатичари већ били мртви. Немци су одмах по пристизању у рејон заседе напустили камионе, развили се у стрељачки строј и почели да врије опкољавање. После повлачења свог првог обезбеђења командир 8. чете о обезбеђењу више није ни водио рачуна. Сматрао је да му је пушкомитралез на десном крилу истовремено и обезбеђење. Борци су се сувише били занели борбом и нико се није ни обзирао да ли неко долази од Тополе. Тако је немачки стрељачки строј стигао незапажен до десног крила 8. чете на свега две стотине метара. Тек тада су Немци отворили ватру. Деснокрилни пушкомитраљезац 8. чете брзо је реаговао. Довикнуо је друговима:

— Немци! Опкољавају нас! — скочио је и стојећи осуо ватру по немачком стрељачком строју.

Немци су за моменат залегли, али су се сви њихови пушкомитраљеви и машинке окренули према митралесцу. 8. чете. Неколико дугих митраљеских рафала који су се међусобно преплитати, пресекли су живот неустрашивог младића, Миливоја Петровића из Доње Трешњевице. Пао је стежући пушкомитраљез уз своје изрешетано тело. Крај њега је пао и његов помоћник Максим Ђуровић из Брезовца.

Изненадна појава Немаца и њихова блиска ватра поколебале су десно крило 8. чете. Борци су почели да се повлаче и траже бскље заклоне. Немци су тада појачали ватру и поново кренули напред покушавајући да изврше обухват својим левим крилом. Командир 8. чете, Живомир Белошевац Бора, не обзирући се на немачку ватру, јурнуо је према свом погинулом пушкомитраљесцу, дограбио пушкомитраљез и почео да туче немачко лево крило. Тако је омогућио својој чети да се организовано повуче са места заседе.

Седма чета се повукла без великих тешкоћа. Она је за све време борбе имала обезбеђење према Младеновцу, које је правовремено приметило Немце и отворило ватру. Немци су од Младеновца нападали енвргично. Развили су се у стрељачки строј и покушавали претрчавањем да изврије обухват места заседе са оба крила. Ово је лринудило командира 7. чете Првослава Малишића Пилота да брзо повуче чету са места заседе. Тако су се обе чете повукле у правцу Кошвара остављајући на комуникацији богат плен и два своја мртва друга. Неколико лакше рањених из обе чете нису напуштали строј.

Разјарени Немци опколили су те вечери Крћевац и Белосавце, покупили све одрасле мушкарце и упутили их у Тополу. Мртве и рањене авијатичаре, по наређењу генерала Бемеа, исте ноћи су превезли у Београд, а оштећена возила у Младеновац. Два погинула борца из 8. чете обесили су о телеграфске стубове у Крћевцу, и поставили заседу крај њих. Немци су се светили мртвим партизанима. Командир 8. чете Белошевац није хтео да остави другове да висе на телеграфским стубовима. Исте ноћи, пред зору, поново се вратио да друм, напао и растерао немачку заседу, а затим скинуо обешена тела другова и послао их њиховим родитељима у Брезовац и Трешњевицу. У спровод погинулих кренуо је и један вод који је присуствовао сахрани.

На захтев окупационог Управног штаба за Србију дoктора Харолда Турнера, Штаб је одмах сутрадан пустио све људе из Крћевца и Белосаваца. Масовно стрељање у Крагујевцу болно је одјекнуло широм Србије, чак су и прoнемачки кругови, премда тихо, изражавали своје негодовање. Турнер је сматрао да се са политиком одмазде претерало, па је желео да не потенцира ионако велико огорчење народа.

Анализирајући борбу у Крћевцу, штаб одреда је констатовао да је акција била одлично замишљена и изведена, да је штаб у одсуству команданта одреда реаговао на развој ситуације брзо и ефикасно. Оцењено је да је штаб 3. баталјона сасвим добро организовао и извео напад, али да није знао да искористи постигнути успех. Похваљен је командир 8. чете Бора Белошевац који се истакао својом одлучношћу, храброшћу и бригом за другове. Командант 3. баталјона Милорад Лабудовић Лабуд се правдао да су две чете биле преслабе да би ликвидирале онако јаку колону и истовремено поставиле одговарајућа бочна обезбеђења. Његово образложење није прихваћено у потпуности. Оцењено је да се у Крћевцу одиграо велики бој и да су непријатељу нанесени тешки губици, али да је пропуштена једна изванредно повољна прилика да се дође до великог плена.

РАВНОГОРСКИ ЧЕТНИЦИ СУ МУЧКИ УБИЛИ ВЕЛИКОГ СИНА ШУМАДИЈЕ МИЛАНА БЛАГОЈЕВИЋА

Двадесет четвртог октобра ујутро командант 1. шумадијског одреда Милан Благојевић кренуо је из Горње Трешњевице чезама за Горњи Милановац, да би возом наставио пут до Ужица. Претходних дана, Милан Благојевић, са осталим члановима штаба одреда, припремао је реферат о стању у свом одреду и у делу Шумадије на коме је одред дејствовао. Сумрфани су резултати борбених дејстава у протеклом периоду, уопштавана су искуства и истицани проблеми. Командант одреда се спремно да изиђе пред предпостављене са рашчишћеним и усаглашеним ставовима о основним питањима дал.их дејстава, руковођења и командовања да га информисе објективно и реално. Сутрадан рано кренуо је на пут. Испратили су га Милан Илић Чича и Душан Петровић Шане. Саветовали Благојевићу да поведе неколико бораца као сружану пратњу. Милан Илић је нарочито инсистирао на овоме и због тога што је био неповерљив према четницима. Благојевић је енергично одбио пратњу.

— Не брините ви за мене, сам ћу да се чувам, вама су људи потребнији. Овде је фронт — био је његов одговор.

У Милановцу, чекајући на полазак воза Милан Благојевић је разговарао са командантом Таковског батаљона Бранком Ракићем и четничким командантом места капетаном Миленком Рељићем. Са њима је разговарао о разним стварима па и о свом путу у Ужице. То је дошло до ушију четничких обавештајаца и они су тај податак одмах пренели својој врховној команди.

Благојевић је стигао у Ужице без тешкоћа. На састанку у Врховном штабу анализирана су питања и проблеми које је наметала немачка офанзива а и колебања четника која су повремено добијала карактер отворених непријатељстава. Усклађено дејство непријатеља на широком фронту и на више праваца отежавало је руковођење и командовање јединицама Народноослободилачке војске.

На састанку је закључено да је неопходно постићи бољу координацију борбених дејстава на појединим правцима и секторима. Врховни командант је именовао команданте за секторе: западно-моравски, шумадијски и мачванско-ваљевски. Милан Благојевић је одређен за команданта шумадијског сектора, а задатак му је био да обједињује дејства на правцима Степовјевац—Лазаревац—Белановица—Рудник, Топола—Рудник—Горњи Милановац и Крагујевац—Горњи Милановац.

С овим задатком и бригом како да оправда поверење које му је указао Врховни командант, Благојевић се враћао из Ужица. На железничкој станици у Пожеги воз је стајао дуже. У његов вагон упала је четничка патрола коју је водио један официр. Тражили су од Благојевића личне исправе. Он их је показао. Официр је рекао да му исправе нису у реду и захтевао да пође с њим у команду места. Благојевићеве исправе биле су у реду, али он није желео да се расправља са официром. Кренуо је у команду места не схватајући да чини фаталну грешку. Заправо, Благојевић није знао право стање у Ужичкој Пожеги која је представљала тада четничко-војно упориште. Имали су у њој јаке снаге. Претпостављао је да у Пожеги постоји партизанска команда места. Није предосећао никакву опасност и због тога што је постојао споразум између Врховног штаба НОПО Југославије и четничког руководећег врха. Пошао је с патролом без опирања, да би неком већем четничком главешини изразио протест због лошег поступка. Ушао је смело у канцеларију четничког команданта места у Ужичкој Пожеги, не слутећи да га у њој чекају целати — капетани Вучко Игњатовић, Милош Марковић и некакав Глишовић који је специјално био упућен са Равне горе ради хватања Милана Благојевића. Дража Михаиловић је на подмукао начин почео да убија најбоље синове српског народа.

Шта се све догађало иза затворених врата четничке команде места у Ужичкој Пожеги остаће вечита тајна. Касније је утврђено да су баш ова три официра краљевске војске садистички злостављали хаброг поручника Шпанске републиканске армије и угрозављеног партизанског команданта Шумадије — Милана Благојевића, а затим га убили на зверски начин. Тако се угасио живот овог великог војника-револуционара, ноћу између 27. и 28. октобра 1941. године, само неколико да-

на после његовог тридесет шестог рођендана. У близини није било његових храбрих бораца да заштите свог команданта. Тело Милана Благојевића нађено је плитко закопано у јарузи близу Пожеге. Оправдана је претпоставка да је овај гнусни злочин извешен по директном наређењу равногорског четничког врха.

Веет о мученичкој смрти вољеног команданта болно је одјекнула у редовима бораца Првог шумадијског одреда. Благојевића су жалили са дубоком тугом сви они који су га познавали широм Шумадије. Поводом његове смрти Покрајински комитет КПЈ за Србију издао је саопштење у коме се, између осталог, каже: „... Покрајински комитет КПЈ за Србију цриклања своје борбене заставе пред успоменом друга Милана Благојевића, команданта Првог шумадијског одреда..." Проглас је издао и Главни штаб НОПО Србије, а о овом подлом и гнусном злочину четника писао је и лист „Борба”.¹⁵⁴

Издајници су уништили живот Милана Благојевића — човека са великим срцем, онда када је био најпотребнији свом народу, у моменту када је окрутни фашистички генерал Беме кренуо да огњем и мачем умири побуњену Шумадију.

¹⁵⁴ У прогласу Главног штаба се, између осталог, каже: „... Друг Милан Благојевић је пао као жртва оних прикривених слугу окупатора и издајника Недића који су се увукли у редове поштених четника у Пожеги и отуда свим силама разбијају толико потребне напоре јединства свих српских родољуба у борби против мрског туђинског јарма...” Тито у својим изабраним делима са гнушањем говори о овом злочину.